

Διπλωματική Εργασία με θέμα:

«Αποταμίευση, Επιτόκιο και Αντιλήψεις»

Όνομα Φοιτήτριας: Σοφία Γεωργογάλα

Αριθμός Μητρώου: e4190022

Επιβλέπων Καθηγητής: κος. Καλυβίτης Σαράντης

Αθήνα, Σεπτέμβριος 2023

Δήλωση

Η Σοφία Γεωργογάλα βεβαιώνω ότι το έργο που εκπονήθηκε και παρουσιάζεται στην υποβαλλόμενη διπλωματική εργασία είναι αποκλειστικά ατομικά δικό μου. Όποιες πληροφορίες και υλικό που περιέχονται έχουν αντληθεί από άλλες πηγές, έχουν καταλλήλως αναφερθεί στην παρούσα διπλωματική εργασία. Επιπλέον τελώ εν γνώσει ότι σε περίπτωση διαπίστωσης ότι δεν συντρέχουν όσα βεβαιώνονται από μέρους μου η εργασία μου θα μηδενιστεί.

Ευχαριστίες

Με την παρούσα διπλωματική εργασία ολοκληρώνονται οι σπουδές μου στο τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Οικονομικών Σπουδών, στο Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή μου Σαράντη Καλυβίτη ο οποίος με βοήθησε με την υποστήριξη και την πολύτιμη συμβουλή του σε όλη τη διαδικασία εκπόνησης της εργασίας. Επίσης θα ήθελα να ευχαριστήσω τους καθηγητές Ευάγγελο Διοικητόπουλο και Παναγιώτη Κωνσταντίνου οι οποίοι με βοήθησαν με την προώθηση του ερωτηματολογίου στους φοιτητές τους, αλλά και όλους τους φοιτητές οι οποίοι βοήθησαν με την πολύτιμη συμμετοχή τους στην έρευνα.

Τέλος, ευχαριστώ τους γονείς μου, για την κατανόηση, την υπομονή τους και την εμπιστοσύνη τους σε εμένα, αλλά και όλες τις φίλες συμφοιτήτριές μου , χωρίς των οποίων την ηθική υποστήριξη δεν θα μπορούσα να ολοκληρώσω αυτό το ταξίδι.

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία πραγματεύεται τον ρόλο που παίζουν τα επιτόκια και οι αντιλήψεις στην προθυμία για αποταμίευση. Αρχικά, παρουσιάζονται οι σημαντικότερες πτυχές του θέματος που έχουν ερευνηθεί έως τώρα στη δημοσιευμένη βιβλιογραφία και ύστερα γίνεται μελέτη σε δείγμα πρωτοετών φοιτητών του ΟΠΑ μέσω ερωτηματολογίου. Η ανάλυση των δεδομένων που συλλέχθηκαν ανέδειξε πως οι φοιτητές έχουν κυρίως θετική στάση για την αποταμίευση και σε γενικές γραμμές κάνουν ορθολογικές αποταμιευτικές επιλογές. Όμως οι φοιτητές που θεωρούν πως αποταμιεύουν τακτικά είναι λίγο πιο πιθανό να το κάνουν ακόμα και σε περιβάλλον αρνητικών επιτοκίων από ότι οι μη τακτικοί. Τέλος αναφέρονται διαφορές με παρεμφερείς μελέτες, οι οποίες είναι πιθανό να οφείλονται στις διαφορές που υπάρχουν στην μικρότερη ηλικία και την εργασιακή κατάσταση του παρόντος δείγματος (οι περισσότεροι δεν εργάζονται) σε σχέση με αυτές.

Λέξεις-Κλειδιά:

Αποταμίευση, Επιτόκιο, Αντιλήψεις, Φοιτητές, Ερωτηματολόγιο, Τακτικοί Αποταμιευτές, Αποταμιευτική Συμπεριφορά, Αρνητικά Επιτόκια

Abstract

This thesis aims to explain the role of interest rates and perceptions in the willingness to save. First, there is a relative literature review with the main studied aspects of the topic and then a case study in a sample of first-year students of AUEB through a questionnaire. The statistical analysis of the data showed that the students have generally positive perceptions towards savings, and their saving behavior is usually rational. However, students who perceive themselves as regular savers are more likely to save in an environment with negative interest rates than non-regular ones. Finally, the differences of the results from this study with similar ones can be due to the different age (younger) and the working status (most of them are not working) of this sample.

Keywords:

Saving, Interest Rate, Perceptions, Students, Questionnaire, Regular Savers, Saving Behavior, Negative Interest Rates

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες.....	2
Περίληψη.....	3
Abstract.....	3
Εισαγωγή.....	5
1. Βιβλιογραφική Επισκόπηση.....	6
Εισαγωγή.....	6
Ιστορική Αναδρομή.....	7
Πτυχές της σύγχρονης Έρευνας.....	9
Ανακεφαλαίωση Βιβλιογραφικής Επισκόπησης.....	13
2. Ερευνητικό Μέρος.....	14
Εισαγωγή.....	14
Σχεδιασμός της Έρευνας.....	14
Κατασκευή Ερωτηματολογίου.....	14
Πιλοτική Φάση Ερωτηματολογίου.....	15
Εκπόνηση της Έρευνας.....	15
Χαρακτηριστικά του Δείγματος.....	16
Αντιλήψεις για την Αποταμίευση.....	19
Αποταμιευτικές Επιλογές.....	22
Αποτελέσματα Έρευνας.....	24
Εισαγωγή.....	24
Αντιλήψεις των φοιτητών για την Αποταμίευση.....	24
Αύξουσα και Φθίνουσα Σειρά Ερωτήσεων.....	26
Μικρότερο και Μεγαλύτερο Ποσό.....	27
Χρονικός Ορίζοντας 3 Μηνών ή Ενός Χρόνου.....	27
Συμπεράσματα της Έρευνας & Σύγκριση.....	28
Επίλογος.....	30
Βιβλιογραφία.....	32
Παράρτημα: Στατιστικά Τεστ.....	35
1. Αύξουσα/Φθίνουσα Σειρά.....	35
2. Μικρότερο ή Μεγαλύτερο Ποσό.....	37
3. Χρονικός Ορίζοντας 3 Μηνών/1 Χρόνου.....	39
4. Τακτικοί και Μη τακτικοί Αποταμιευτές.....	41
5. Στόχος πρόληψης.....	41

Εισαγωγή

Η ιδιωτική αποταμίευση εδράζεται στις ατομικές αποφάσεις και στο μακροοικονομικό περιβάλλον. Η παρούσα διπλωματική εργασία εστιάζει στον ρόλο των επιτοκίων και πώς επηρεάζουν, σε συνδυασμό με άλλους παράγοντες, την αποταμιευτική συμπεριφορά.

Με βάση τις κλασσικές οικονομικές θεωρίες, η σχέση του επιτοκίου με την αποταμίευση είναι θετική. Η αποταμίευση λειτουργεί σαν προσφορά κεφαλαίων, ενώ η ζήτηση κεφαλαίων είναι η επένδυση και το επιτόκιο είναι η τιμή που εξισορροπεί αυτά τα δύο. Όμως, έχουν εμφανιστεί από τότε πολλές θεωρίες που εμπλέκουν κι άλλους παράγοντες, οι οποίοι δεν είναι μόνο οικονομικοί αλλά μπορεί να σχετίζονται με την ψυχολογία και τις αντιλήψεις των ατόμων και μπορούν να κάνουν την παραπάνω σχέση να ισχύει σε λιγότερο σημαντικό βαθμό. Ειδικά στη σημερινή εποχή είναι κρίσιμο να κατανοηθεί πώς τα παραπάνω συνδέονται, καθώς θα πρέπει να μελετηθεί αν η ατομική αποταμιευτική συμπεριφορά έχει αλλάξει μετά από την παρατεταμένη περίοδο χαμηλών -πραγματικών- επιτοκίων και αν θα μεταβληθεί καθώς τα ονομαστικά επιτόκια ξεκινούν να αυξάνονται ξανά.

Η εργασία θα προσπαθήσει να προσεγγίσει τα παρακάτω ερευνητικά ερωτήματα: Αρχικά, *επηρεάζεται η αποταμίευση από τα επίπεδα των επιτοκίων*, όπως αυτό παρατίθεται σε πολλές οικονομικές θεωρίες; Αν ναι, πώς ακριβώς την επηρεάζει και πώς μπορούν άλλοι παράγοντες, οικονομικοί και μη, να κάνουν λιγότερο ή περισσότερο σημαντική την επίδρασή τους σε αυτό το οικονομικό μέγεθος; Οι παραπάνω ερωτήσεις θα ερευνηθούν σε δείγμα φοιτητών του ΟΠΑ μέσω ερωτηματολογίου.

Το παρόν έργο διαφέρει από την παρεμφερή δημοσιευμένη βιβλιογραφία στα εξής: Πρώτον, το δείγμα στο οποίο επικεντρώνεται προσπαθεί να ερευνησει τις αντιλήψεις ενός συγκεκριμένου τμήματος του πληθυσμού, δηλαδή τις αντιλήψεις των φοιτητών που ολοκλήρωσαν το πρώτο έτος σπουδών Οικονομικών στο Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Έτσι, υπάρχει κάποιος έλεγχος στο δείγμα για την ηλικία (κυρίως νεαροί ενήλικες) και τις οικονομικές γνώσεις. Δεύτερον, το ερωτηματολόγιο το οποίο χρησιμοποιήθηκε στο ερευνητικό μέρος της εργασίας συνδυάζει τρεις διαφορετικές βιβλιογραφικές πηγές ώστε να προσεγγίσει το θέμα όσο το δυνατόν πιο σφαιρικά.

Η διπλωματική εργασία αποτελείται από δύο κεφάλαια.

Το πρώτο κεφάλαιο παραθέτει μία συνολική ανασκόπηση της βιβλιογραφίας και περιέχει δύο ενότητες: Από αυτές, η πρώτη παρουσιάζει βασικά σημεία της παλαιότερης οικονομικής σκέψης σχετικά με την αποταμίευση και των βασικών θεωριών που έχουν αναπτυχθεί στην ιστορία, ενώ η δεύτερη αναφέρει τις σύγχρονες βιβλιογραφικές πηγές οι οποίες ερευνούν σε βάθος πτυχές που συνδέονται με το θέμα της εργασίας.

Το ερευνητικό μέρος επιχειρεί να προσεγγίσει τις αντιλήψεις για την αποταμίευση και την ευαισθησία της στο επιτόκιο στους φοιτητές μέσω εξειδικευμένου ερωτηματολογίου. Αποτελείται από τρεις ενότητες, η καθεμιά από τις οποίες περιγράφει αναλυτικά τις φάσεις του σχεδιασμού, της εκπόνησης της έρευνας και των ερευνητικών αποτελεσμάτων αντίστοιχα. Επίσης, επιχειρεί να αναδείξει τη σημασία των παραπάνω ερευνητικών αποτελεσμάτων και να τα συνδέσει με την υπάρχουσα βιβλιογραφία, προτείνοντας κοινά στοιχεία και αντιφάσεις αλλά και περιορισμούς της έρευνας.

Τέλος, ο Επίλογος συνοψίζει τα αποτελέσματα της εργασίας και προτείνει μερικά θέματα που προκύπτουν μέσα από αυτήν, για περαιτέρω έρευνα.

1. Βιβλιογραφική Επισκόπηση

Εισαγωγή

Οι οικονομολόγοι (και όχι μόνο) ερευνούν συστηματικά το φαινόμενο της αποταμίευσης. Για αυτό, είναι κρίσιμο να κατανοηθούν οι λόγοι που οδηγούν τα άτομα να αποταμιεύουν πόρους.

Σύμφωνα με τον κοινά αποδεκτό ορισμό, η αποταμίευση του ατόμου είναι η διαφορά μεταξύ του τρέχοντος εισοδήματος και των τρεχουσών δαπανών του, ώστε να αυξήσει την κατανάλωσή του στο μέλλον.

Το επιτόκιο είναι ένας σημαντικός παράγοντας που επηρεάζει την αποταμίευση ως ένας τρόπος να προεξοφληθεί η αξία των μελλοντικών αυτών πόρων. Έτσι, συνδέεται με την αποταμίευση και για αυτό κατέχει σπουδαία θέση στην έρευνα, σε συνδυασμό με την μελέτη της ανθρώπινης συμπεριφοράς σε αυτό το κομμάτι.

Σκοπός του κεφαλαίου είναι να παρουσιαστούν οι βασικές πτυχές της βιβλιογραφίας σχετικά με τους παράγοντες που επηρεάζουν την αποταμίευση. Παρατίθενται οι

βασικές οικονομικές θεωρίες που έχουν αναπτυχθεί για τους τρόπους με τους οποίους τα άτομα οδηγούνται σε ένα συγκεκριμένο αποταμιευτικό μοτίβο, καθώς και πιο σύγχρονες θεωρίες που δεν περιορίζονται στα οικονομικά.

Το παρόν κεφάλαιο αποτελείται από δύο υποενότητες. Στην πρώτη ενότητα περιγράφεται η ιστορική συμβολή των οικονομολόγων στην έρευνα σχετικά με την αποταμίευση αλλά και το πώς αυτή επηρεάζεται από το επιτόκιο. Στη δεύτερη ενότητα γίνεται ανασκόπηση της σύγχρονης βιβλιογραφίας, η οποία έχει κυρίως διεπιστημονικό χαρακτήρα.

Ιστορική Αναδρομή

Η αποταμίευση είναι ένα θέμα που απασχολεί από πολύ παλιά τους οικονομολόγους. Ήδη από τον 19^ο αιώνα, ο Μάλθους πίστευε ότι η υπερβολική αποταμίευση μπορούσε να βλάψει την οικονομία, καταστρέφοντας τα κίνητρα για παραγωγή (Malthus, 1820 όπως παρατίθεται στο MacRae, 2023)

Οι κλασικές οικονομικές θεωρίες που αναπτύχθηκαν στις αρχές του 20ού αιώνα, απεικονίζουν την αποταμίευση ως μία θετική συνάρτηση του επιτοκίου και την επένδυση ως αρνητική, ενώ το επιτόκιο είναι η τιμή που φέρνει την ισορροπία ανάμεσα στα δύο (Smyth et al., 1993:47).

Αρκετές, όμως, ήταν οι οικονομικές θεωρίες που τόνιζαν πως η αποταμιευτική συμπεριφορά των ατόμων δεν είναι πάντα ορθολογική, και πως αυτό πηγάζει από διάφορους παράγοντες. Για παράδειγμα ο Keynes και ο Fisher ήδη από την δεκαετία του '30 αναφέρουν στα έργα τους πως η ψυχολογία μπορεί να επηρεάσει την οικονομική συμπεριφορά. Ο τελευταίος, σύμφωνα με τον R. Thaler (1997), θεωρείται ένας οικονομολόγος που είχε πράγματι συνείδηση του πώς επηρεάζουν συμπεριφορικοί παράγοντες τα οικονομικά μοντέλα (εξάλλου, στο βιβλίο του αναφέρει πως στον καθορισμό του επιτοκίου παίζουν ρόλο η ανυπομονησία και ο αυτοέλεγχος του ατόμου).

Ο Irving Fisher, επίσης, ήταν ένας από τους οικονομολόγους με πολύ σημαντική συνεισφορά στη θεωρία των επιτοκίων. Στο βιβλίο του “The Theory of Interest” (1930) αναφέρει πως να μην υπάρχουν τα ονομαστικά επιτόκια αλλά σε πραγματικούς όρους θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη και το πώς αλλάζει η αγοραστική δύναμη στο χρόνο, δηλαδή οι μεταβολές των τιμών των αγαθών. Το πραγματικό επιτόκιο είναι το ονομαστικό μείον τον πληθωρισμό (Fisher, 1930).

Οι πιο δημοφιλείς θεωρίες για την αποταμίευση που αναπτύχθηκαν κατά τον 20^ο αιώνα, είναι:

η θεωρία του Duesenberry (1949, όπως παρατίθεται στο McCormick, 2018) που λέγεται Relative Income Hypothesis και παρουσιάζει πως οι άνθρωποι μπορεί να αναστέλλουν την αποταμιευτική τους συμπεριφορά εάν βλέπουν τους ανθρώπους γύρω τους να καταναλώνουν καλύτερα αγαθά από αυτούς και νιώθουν την ανάγκη να αποταμιεύσουν λιγότερο σε κρίσεις ώστε να διατηρήσουν τον τρόπο ζωής τους,

η θεωρία του Modigliani (1954, όπως παρατίθεται στο Baranzini, 2005) που μάς λέει ότι οι άνθρωποι αποταμιεύουν έχοντας στο νου τους όλη τους τη ζωή (life-cycle theory)

και η θεωρία του Milton Friedman (1957) «Permanent Income Hypothesis» που τονίζει τον ρόλο των προσδοκιών των καταναλωτών για το μελλοντικό, μακροχρόνιο τους εισόδημα.

Δηλαδή, συμπεραίνουμε και από τις τρεις αυτές θεωρίες πως ο τρόπος που θα κάνει κανείς αποταμίευση επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από κοινωνικούς παράγοντες αλλά και από το πώς βλέπει το μέλλον.

Η προσδοκία για το μέλλον ως λόγος αποταμίευσης συνεχίζει να αναφέρεται στη βιβλιογραφία. Συγκεκριμένα, ξεκινά να υφίσταται ο όρος της «προληπτικής αποταμίευσης» (precautionary saving), που σημαίνει ότι (υπό κάποιες συνθήκες) αυξάνεται από το βαθμό στον οποίο κάποιος είναι αβέβαιος για το εισόδημα που θα έχει στο μέλλον (Leland, 1968). Η πιο πρόσφατη βιβλιογραφία συνεχίζει να ερευνά τη σύνδεση τέτοιων αποταμιευτικών επιλογών με άλλες αποφάσεις που κάνουν τα νοικοκυριά για να αποφύγουν το ρίσκο, αλλά και το πώς διαφέρουν ανάλογα με το ποια είδη ρίσκου έχουν στο νου τους (Baiardi et al., 2018).

Τις δεκαετίες του 1970 και 1980 ξεκινά να υφίσταται ένα νέο πεδίο σκέψης στα οικονομικά, τα Συμπεριφορικά Οικονομικά (Behavioral Economics), που βασίζονται στην ιδέα ότι οι άνθρωποι δεν κάνουν τις επιλογές τους με ορθολογικό τρόπο και λαμβάνουν υπόψη ψυχολογικούς παράγοντες. (Wang, 2021). Αρκετοί οικονομολόγοι συμφωνούν πως ήδη από παλιότερα οι συνάδελφοί τους είχαν στο νου τους την ψυχολογία των ανθρώπων [R. Thaler (1997); Akerlof (2002); McCormick (2018)].

Ο Akerlof (2002), ως προς την αποταμίευση, θεωρεί πως ένας λόγος για τον οποίο οι άνθρωποι αποταμιεύουν πολύ λίγο είναι η αναβλητικότητα, είτε από αφέλεια είτε διότι

πιστεύουν ότι δε χρειάζεται (Akerlof, 2002: 423-424). Επίσης αναφέρει την αμοιβαιότητα, το αίσθημα ταυτότητας και την ψευδαίσθηση του χρήματος (money illusion) που σημαίνει πως οι άνθρωποι σκέφτονται για τα χρήματά τους σε ονομαστικούς όρους και όχι σε πραγματικούς (Shafir et al., 1997).

Τέλος, ο Daniel Kahneman στο βιβλίο του “Thinking, Fast and Slow” (2011) περιγράφει πως αποφασίζουμε έχοντας στο μυαλό μας κάποιες αντιλήψεις οι οποίες δεν είναι πάντα σωστές: Η «αγκύρωση» (anchoring effect, σελ.119-128) σχετίζεται με την προκατάληψη «status quo» στην οποία επικεντρώνουν την έρευνά τους οι Samuelson και Zeckhauser ήδη από το 1988 και σημαίνει πως οι αποφάσεις των ανθρώπων επηρεάζονται πάρα πολύ από τις αντιλήψεις που είναι αγκιστρωμένες στο νου τους. Ο McCormick (2018) θεωρεί πως αυτός ο παράγοντας υπήρχε ήδη στο νου των οικονομολόγων από τη δεκαετία του '50.

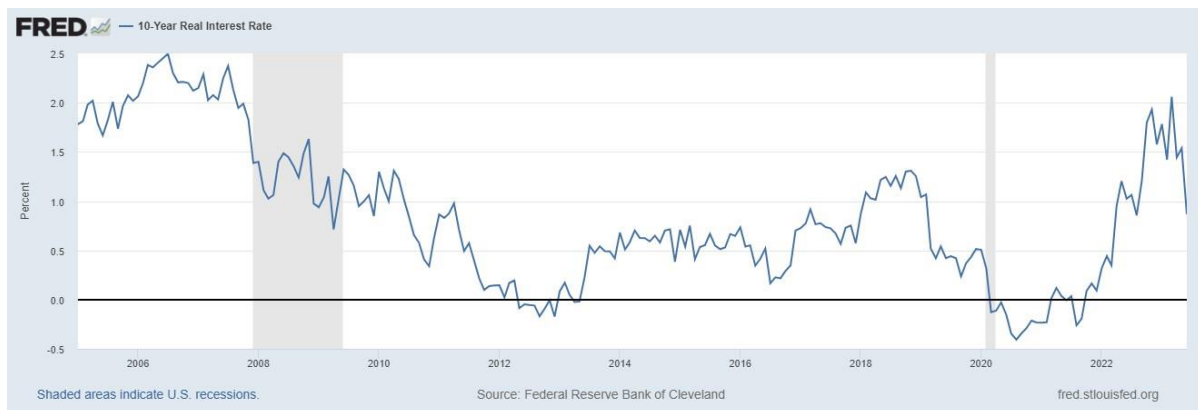
Επομένως, οι παράγοντες που επηρεάζουν την αποταμίευση ήδη μελετώνται από πολύ παλιά. Το επιτόκιο, το εισόδημα και η ψυχολογία των ανθρώπων παίζουν κρίσιμο ρόλο στον καθορισμό του επιπέδου της αποταμίευσης. Ξεκινώντας από τις ατομικές αποφάσεις, υπάρχουν συνέπειες για όλη την οικονομία. Για αυτόν το λόγο οι έρευνες σε αυτό το πεδίο συνεχίζονται και πλέον δεν αφορούν μόνο την Οικονομική Επιστήμη, αλλά και ανθρωπιστικές επιστήμες, όπως η Ψυχολογία. Η επόμενη ενότητα παρέχει μια εκτενή ανασκόπηση της σύγχρονης έρευνας για την αποταμίευση.

Πτυχές της σύγχρονης Έρευνας

Οι οικονομικές κρίσεις που συνέβησαν τα τελευταία χρόνια, είχαν μεγάλο ερευνητικό ενδιαφέρον σε πολλά πεδία. Ξεκινώντας λίγο πριν τη μεγάλη κρίση του 2008, οι Barsky & Easton στο άρθρο τους με τίτλο «The global saving glut and the fall in U.S. real interest rates: A 15-year retrospective» (2021) αναλύουν πώς η αύξηση του λόγου των αποταμιεύσεων προς επενδύσεις σε κάποιες χώρες της Ασίας είχε τεράστιες συνέπειες στην παγκόσμια οικονομία και συνέβαλε στο να μειωθούν πάρα πολύ τα επιτόκια.

Επιπλέον, μετά την κρίση του κορονοϊού (2020), λόγω των ελεγκτικών πολιτικών, τα επιτόκια έπεσαν ξανά ακόμα περισσότερο. Με πολύ χαμηλά επιτόκια ζούσε το παγκόσμιο περιβάλλον (σε κάποιες περιπτώσεις ακόμα και αρνητικά) για μία παρατεταμένη χρονική περίοδο, έως σχετικά πρόσφατα, που έχουν αρχίσει να ανεβαίνουν ξανά από τις Κεντρικές Τράπεζες. Αυτό κίνησε το ενδιαφέρον αρκετών

ερευνητών να αναζητήσουν το πώς επηρέασε την αποταμιευτική συμπεριφορά των ανθρώπων.

Πηγή: Federal Reserve Bank of Cleveland, 10-Year Real Interest Rate [REAINTRATREARAT10Y], retrieved from FRED, Federal Reserve Bank of St. Louis; <https://fred.stlouisfed.org/series/REAINTRATREARAT10Y>, July 2, 2023.

Αρνητικό επιτόκιο σημαίνει πως τα χρήματα που αποταμιεύει κανείς δεν αποφέρουν κάποιον θετικό τόκο, δηλαδή δεν «επιβραβεύεται» για την υπομονή του. Αντιθέτως πρέπει να πληρώσει ένα ποσοστό επί των χρημάτων του στην τράπεζα ή όπου κρατάει τα χρήματα. Αρνητικό πραγματικό επιτόκιο σημαίνει πως λόγω του πληθωρισμού τα ίδια χρήματα δεν αγοράζουν το ίδιο καλάθι αγαθών σε έναν χρόνο από τώρα.

Έτσι, θα περιμέναμε οι άνθρωποι να αποταμιεύουν λιγότερο και να τους επηρεάζει αρκετά το γεγονός πως «χάνουν» από τις αποταμιεύσεις τους. Όμως, σύμφωνα με την έρευνα των Corneille et al. (2021), οι άνθρωποι ανέχονται αρνητικά επιτόκια στις αποταμιεύσεις τους πιο πολύ από ότι θα προβλεπόταν. Ο βαθμός στον οποίο τα αποδέχονται, εξαρτάται αρνητικά από την ποσότητα των χρημάτων και από τον χρονικό ορίζοντα, ενώ οι άνθρωποι τείνουν να τα ανέχονται περισσότερο αν είναι τακτικοί αποταμιευτές και εάν είναι «αγκιστρωμένοι» (βλ. αγκύρωση, σελ. 9) σε κάποιο επιτόκιο που είναι ήδη χαμηλό ή αρνητικό. Ακόμη, αναφέρουν ότι οι άνθρωποι μπορούν να αποδεχτούν αρνητικά επιτόκια σε μεγαλύτερο βαθμό, εάν τους ενδιαφέρει περισσότερο η ασφάλεια και νιώθουν αβεβαιότητα.

Συνεχίζοντας την έρευνα αυτή, ο Todorovic (2022) συνδυάζει την επίδραση που έχουν τα αρνητικά επιτόκια με το money illusion (βλ. σελ. 9). Στη μελέτη του επιβεβαίωσε ότι η συμπεριφορά των ανθρώπων είναι διαφορετική σε περιβάλλον θετικών και σε περιβάλλον αρνητικών επιτοκίων, λ.χ. η ψευδαισθήση είναι μεγαλύτερη όταν τα επιτόκια είναι αρνητικά.

Οι Aizenman et al. (2019) συμφωνούν στον ισχυρισμό ότι το επιτόκιο μπορεί να επηρεάσει με διαφορετικούς τρόπους την αποταμίευση ανάλογα με το πώς κινούνται άλλοι παράγοντες, επισημαίνοντας συγκεκριμένα πως σε περιβάλλον μεγάλης αβεβαιότητας οι άνθρωποι νοιάζονται περισσότερο για το να έχουν τα χρήματά τους σίγουρα παρά για να πάρουν ή να χάσουν ένα ποσό σε τόκους.

Πολλοί σύγχρονοι συγγραφείς συμφωνούν ότι το επιτόκιο επιδρά στην αποταμίευση. Όμως ερευνούν πώς ο τόκος αλληλεπιδρά με άλλους παράγοντες ώστε να καθοριστεί το πόσο μεγάλο ή μικρό ρόλο παίζει στο τελικό επίπεδο που θα αποταμιεύσει τελικά κάποιος. Για παράδειγμα, οι Aizenman et al. (2019), Jumena et al. (2022) και Kolasa et al. (2015) στα άρθρα τους ισχυρίζονται πως η σημασία του ρόλου του πραγματικού επιτοκίου μπορεί να αλλάξει με βάση την αβεβαιότητα, την κατάσταση της οικονομίας της εκάστοτε χώρας και το χρονικό ορίζοντα. Στο τελευταίο συμφωνούν και οι Corneille et al. (2021) που αναφέρουν ότι είναι λιγότερο πιθανό να αποδεχτούμε αρνητικό τόκο σε πιο μακροχρόνιες αποταμιεύσεις.

Γενικά, ο τρόπος που αποταμιεύουν οι άνθρωποι και οι παράγοντες που τον επηρεάζουν, είναι σε πολλές περιπτώσεις αντικείμενο πολλών επιστημών πέρα από τα Οικονομικά:

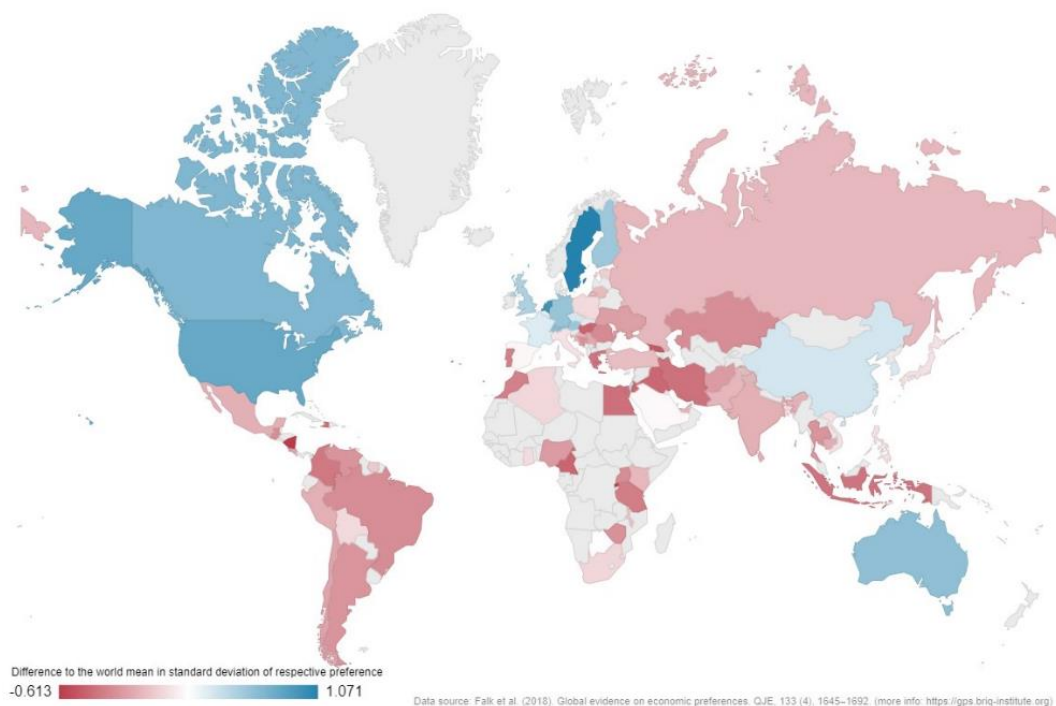
Με βάση τη διατριβή «Role of Saving Goals in Savings Behavior: A Regulatory Approach», που στηρίζεται σε μία ψυχολογική θεωρία αυτορρύθμισης, η πιθανότητα κάποιος να κάνει τακτική αποταμίευση αυξάνεται πολύ εάν έχει θέσει σχετικούς στόχους. Αν και οι στόχοι αυτοί μπορούν να διαχωριστούν σε «στόχους προώθησης» (που έχουν να κάνουν με τον στόχο του να κερδίσουν, να έχουν μια φιλοδοξία για να μαζέψουν ένα μεγαλύτερο ποσό) και «στόχους πρόληψης» (που έχουν σχέση με στόχο του να μη χάσουν, δηλαδή ασφάλεια), και τα δύο αυτά είδη στόχων επηρεάζουν θετικά το να κάνει κανείς τακτική αποταμίευση. (Cho, 2009)

Ακόμη, αξίζει να αναφερθεί ότι έρευνες για την αποταμιευτική συμπεριφορά δεν έχουν γίνει μόνο για τους ενήλικες. Η διδακτορική διατριβή της A.M.C. Otto (2009) μελετά εκτενώς τους ψυχολογικούς παράγοντες που επηρεάζουν την αποταμίευση των εφήβων (μεταξύ 11 και 18 ετών) μέσω ειδικών ερωτηματολογίων. Μεταξύ άλλων αναφέρει την ισχυρή σύνδεση με τη συμπεριφορά των γονέων αλλά και την ανάπτυξη του αυτοελέγχου. Επίσης, βρίσκει πως οι έφηβοι κατανοούν ότι η αποταμίευση είναι ένα μέσο για να αποκομίσουν περισσότερα χρήματα. Έρευνες που έχουν γίνει για

ακόμη πιο μικρά παιδιά έχουν δείξει τον ρόλο της εκπαίδευσης και της κουλτούρας (Anderson & Nevin, 2005) αλλά και ενός σαφούς πλάνου (Kamawar et al., 2019).

Ο ρόλος της οικογένειας και της κουλτούρας παραμένει σημαντικός ακόμα και στους ενήλικες. Η διεπιστημονική μελέτη με τίτλο «The association between saving disposition and financial distress: A genetically informed approach» (2023), της οποίας το δείγμα αποτελούνταν από διδύμους στην Αμερική (για να μπορέσουν οι επιστήμονες να ελέγξουν τους οικογενειακούς παράγοντες), επιβεβαιώνει ότι η οικογένεια επηρεάζει τη διάθεση για αποταμίευση που θα έχουν οι άνθρωποι στη ζωή τους, ενώ επίσης βρίσκει ισχυρή σύνδεση μεταξύ της οικονομικής κατάστασης και της αποταμίευσης.

Τέλος, η ποσότητα και ο χρόνος στον οποίο οι άνθρωποι θα αποταμιεύσουν, προφανώς, εξαρτάται και από την υπομονή. Μια μεγάλη έρευνα που γίνεται για να βρεθούν τα επίπεδα υπομονής στον κόσμο είναι η Global Preferences Survey, η οποία παρέχει χάρτες για το πόσο υπομονετικός ή ανυπόμονος είναι ο κάθε λαός, όπως ο παρακάτω: όσο πιο κόκκινο, τόσο πιο ανυπόμονοι λαοί και όσο πιο μπλε υπομονετικοί. Σχετική έρευνα έχει βρει ότι στις περισσότερες χώρες η σχέση μεταξύ υπομονής και αποταμίευσης είναι θετική (Falk et al., 2018) ενώ ακόμα και η γλώσσα παίζει ρόλο στην αποταμιευτική συμπεριφορά! (Chen, 2013)

Ανακεφαλαίωση Βιβλιογραφικής Επισκόπησης

Εδώ και πολλά χρόνια έχει γίνει κατανοητό από τους οικονομολόγους ότι η αποταμίευση είναι ένα πολύ σημαντικό οικονομικό φαινόμενο. Τόσο μόνη της όσο και σε συνάρτηση με την επένδυση επηρεάζει σε πολύ μεγάλο βαθμό την οικονομία σε όλον τον κόσμο. Επίσης από πολύ παλιά υπήρχε ο ισχυρισμός πως επηρεάζουν τα επιτόκια την αποταμίευση, ως η τιμή της ανταμοιβής που έχει ο αποταμιευτής.

Όμως, υπάρχουν και πολλοί άλλοι παράγοντες οι οποίοι επηρεάζουν την αποταμιευτική συμπεριφορά των ανθρώπων που δεν έχουν πάντα οικονομική χροιά και μπορεί να κάνουν το ρόλο του επιτοκίου λιγότερο σημαντικό ή/και διαφορετικό από τον κοινά αποδεκτό. Για αυτό, συνεχίζει να εκπονείται έρευνα σε αυτό το κομμάτι, πλέον με τη σύμπραξη πολλών διαφορετικών επιστημόνων.

Ιστορικά, οι οικονομολόγοι ανέφεραν επίσης τη συμβολή του επιπέδου του εισοδήματος, της συμπεριφοράς των γύρω ανθρώπων και την προσδοκία για τον μακροχρόνιο ορίζοντα της ζωής. Προχωρώντας προς το τέλος του 20ού αιώνα, ξεκίνησε να υφίσταται συστηματική μελέτη των ψυχολογικών παραγόντων που επηρεάζουν την αποταμίευση, όπως η ανησυχία για την αβεβαιότητα στο μέλλον, οι αντιλήψεις και η σκέψη σε ονομαστικούς όρους αντί για πραγματικούς.

Η σύγχρονη έρευνα έχει τη σημασία της για έναν ακόμα λόγο. Έως πρόσφατα υπήρχε η έννοια των αρνητικών επιτοκίων τα οποία βρέθηκε πως έχουν διαφορετικές συνέπειες στην αποταμίευση και δεν αυξάνουν τόσο την κατανάλωση όσο ήταν αναμενόμενο. Σε αυτό επιδρούν οι ψυχολογικοί αυτοί παράγοντες αλλά και η διαφορά πως εάν το ποσό και ο χρόνος είναι μικρά οι αποταμιευτές δεν ενοχλούνται από τον αρνητικό τόκο.

Τέλος κρίσιμοι παράγοντες για την αποταμιευτική συμπεριφορά τόσο των ενηλίκων όσο και των παιδιών είναι η θέσπιση συγκεκριμένων και σαφών στόχων για την αποταμίευση, η συμπεριφορά της οικογένειας, η εκπαίδευση, η κουλτούρα και η υπομονή, ενώ από την εφηβεία και μετά υπάρχει και η έννοια του αυτοελέγχου.

Στην δεύτερη ενότητα της εργασίας ακολουθεί το Ερευνητικό Μέρος. Σε αυτό, αποστάλθηκε ερωτηματολόγιο σε πρωτοετείς φοιτητές της Σχολής Οικονομικών Επιστημών του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών, το οποίο συνδυάζει δημογραφικές μεταβλητές, αντιλήψεις τους σχετικά με την αποταμίευση και ανοχή σε διαφορετικά επιτόκια, ανάλογα το ποσό και τον χρονικό ορίζοντα. Το δείγμα των

πρωτοετών φοιτητών επιλέχθηκε έτσι ώστε να υπάρξει ένας έλεγχος για τις οικονομικές γνώσεις, καθώς έχουν κάποιες στοιχειώδεις οικονομικές γνώσεις αλλά δεν έχουν εμβαθύνει τόσο όσο οι μεγαλύτεροι συμφοιτητές τους, και για την ηλικία, αφού οι περισσότεροι πρωτοετείς φοιτητές είναι νεαροί ενήλικες. Ακολουθώντας την Tsaknaki (2019) η οποία ερεύνησε σε βάθος, επίσης σε φοιτητές, την ψευδαισθηση του χρήματος, αλλά και τους Aizenman et al. (2019), που τη συνδύασαν με τα επιτόκια, στο ερωτηματολόγιο περιλαμβάνεται μία ενότητα που εισάγει την έννοια του πληθωρισμού στις αποταμιευτικές επιλογές των ερωτηθέντων.

2. Ερευνητικό Μέρος

Εισαγωγή

Όπως αναφέρθηκε στο τέλος του προηγούμενου κεφαλαίου, η έρευνα της παρούσας διπλωματικής εργασίας επικεντρώνεται σε πρωτοετείς φοιτητές Οικονομικών. Για τις ανάγκες του ερευνητικού μέρους της εργασίας, δημιουργήθηκε ερωτηματολόγιο, που σκοπό είχε την ανίχνευση των αντιλήψεών τους σχετικά με την αποταμίευση, καθώς και των αποταμιευτικών τους επιλογών όταν αλλάζουν οι οικονομικές συνθήκες.

Έτσι, το παρόν κεφάλαιο παρουσιάζει τις ενότητες του ερωτηματολογίου μαζί με τα αντίστοιχα αποτελέσματα που προέκυψαν από την ανάλυση. Ξεκινά περιγράφοντας τη διαδικασία κατασκευής και διάθεσης του ερωτηματολογίου και προχωρά αναδεικνύοντας τα αποτελέσματα για την αποταμιευτική συμπεριφορά και τη σύνδεσή τους με τη βιβλιογραφία.

Σχεδιασμός της Έρευνας

Κατασκευή Ερωτηματολογίου

Για την κατασκευή του ερωτηματολογίου, αξιοποιήθηκαν ερωτήσεις κυρίως από την αντίστοιχη έρευνα στο άρθρο των Corneille et al. (2021) με τίτλο «*What leads people to tolerate negative interest rates on their savings?*» ενώ συμπληρώθηκαν και ερωτήσεις που περιλαμβάνονταν στο ερωτηματολόγιο της εργασίας με τίτλο «*Role of saving goals in savings behavior: regulatory focus approach*» (2009) της A.M.C. Otto.

Επιπλέον, με αφετηρία την έρευνα με τίτλο «*Negative Interest Rates and Money Illusion*» του A. Todorovic (2022), προστέθηκαν ερωτήσεις για να διερευνηθεί ο ρόλος

που παίζει η είσοδος του πληθωρισμού στην οικονομία, που διαχωρίζει τους ονομαστικούς και τους πραγματικούς όρους (εδώ μάς ενδιαφέρει ως προς το επιτόκιο), στην αποταμιευτική συμπεριφορά.

Μετά την μελέτη των παραπάνω επιστημονικών άρθρων, το ερωτηματολόγιο κατασκευάστηκε με ορισμένες προσαρμογές, ώστε να προσεγγίσουν οι ερωτήσεις όσο το δυνατόν καλύτερα το θέμα προς εξέταση, μέσω του εργαλείου Google Forms. Έτσι μπορούσε να απαντηθεί με την αποστολή ενός συνδέσμου (link) στους ενδιαφερόμενους.

Πιλοτική Φάση Ερωτηματολογίου

Ως πιλοτική φάση, κατά το διάστημα 03 με 08 Απριλίου 2023 προσεγγίστηκαν μέσω social media 20 τελειόφοιτοι φοιτητές του τμήματος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Οικονομικών Σπουδών του ΟΠΑ, στους οποίους απεστάλη το κατασκευασμένο ερωτηματολόγιο. Από αυτούς, απάντησαν οι 16.

Συμμετείχαν 9 γυναίκες και 7 άνδρες, ενώ η μέση ηλικία τους ήταν 22,6 ετών.

Οι φοιτητές αυτοί παρείχαν την κατάλληλη ανατροφοδότηση έτσι ώστε να γίνει πιο κατανοητό το ερωτηματολόγιο στο κυρίως δείγμα της έρευνας, που αφορούσε πρωτοετείς φοιτητές, προτείνοντας διορθώσεις στην έκφρασή του, αλλά και προσθήκη επιπλέον ερωτήσεων.

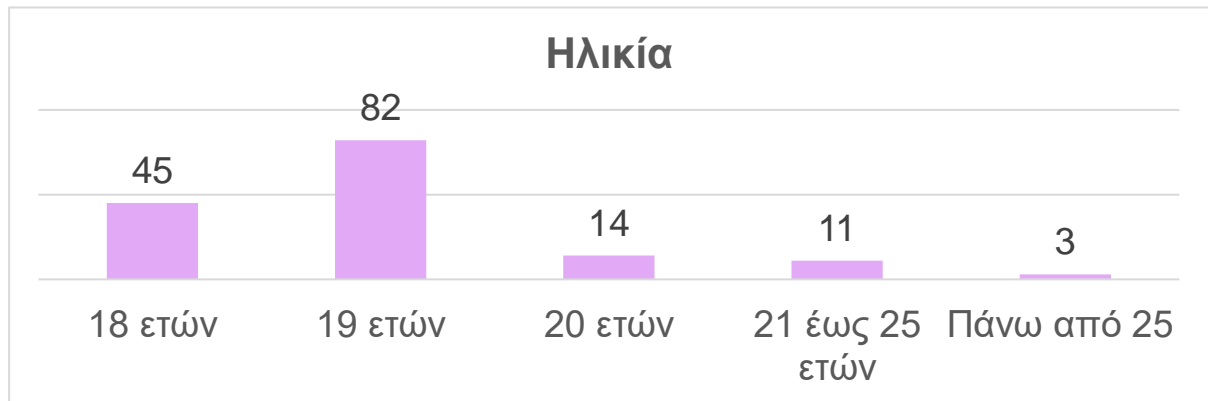
Εκπόνηση της Έρευνας

Μετά την πιλοτική φάση, το ερωτηματολόγιο απεστάλη μέσω της ηλεκτρονικής πλατφόρμας E-Class σε μαθήματα τα οποία διδάσκονται στο πρώτο έτος, με τη βοήθεια των αντίστοιχων καθηγητών, κατά το διάστημα από 3 Μαΐου έως 8 Ιουνίου 2023.

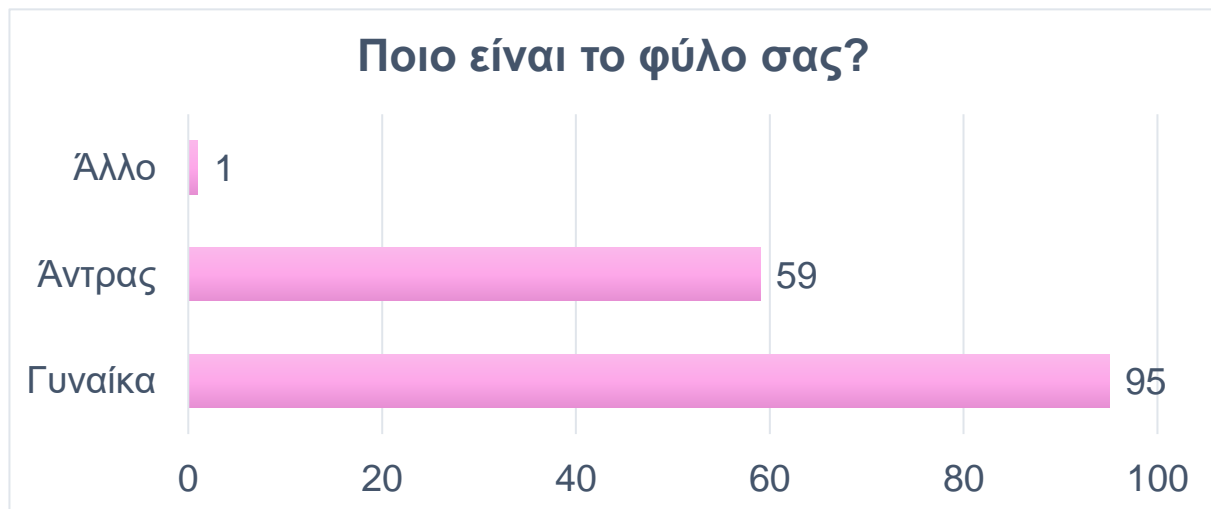
Οι πρωτοετείς φοιτητές που απάντησαν στο ερωτηματολόγιο, και άρα το δείγμα της έρευνας, ήταν 155 άτομα. 44 (28,4%) προέρχονταν από το τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Οικονομικών Σπουδών και 111 (71,6%) από το Τμήμα Οικονομικής Επιστήμης.

Χαρακτηριστικά του Δείγματος

Η μέση ηλικία του δείγματος ήταν τα 19,7 έτη. Πιο συγκεκριμένα, 91% του δείγματος είναι μεταξύ 18 και 20 ετών. Υπήρχαν 11 άτομα μεταξύ 21 και 25 ετών, καθώς και ένα άτομο 43, ένα 58 και ένα 60 ετών. Στο δείγμα των Corneille et al. (2021) η μέση ηλικία ήταν 34 ετών, στις Cho (2009) 41 ετών και στου Todorovic (2022) ήταν 30 ετών.

Στο δείγμα υπήρχαν 95 γυναίκες (61%), 59 άνδρες (38%) και 1 άτομο που δήλωσε το φύλο «Άλλο».

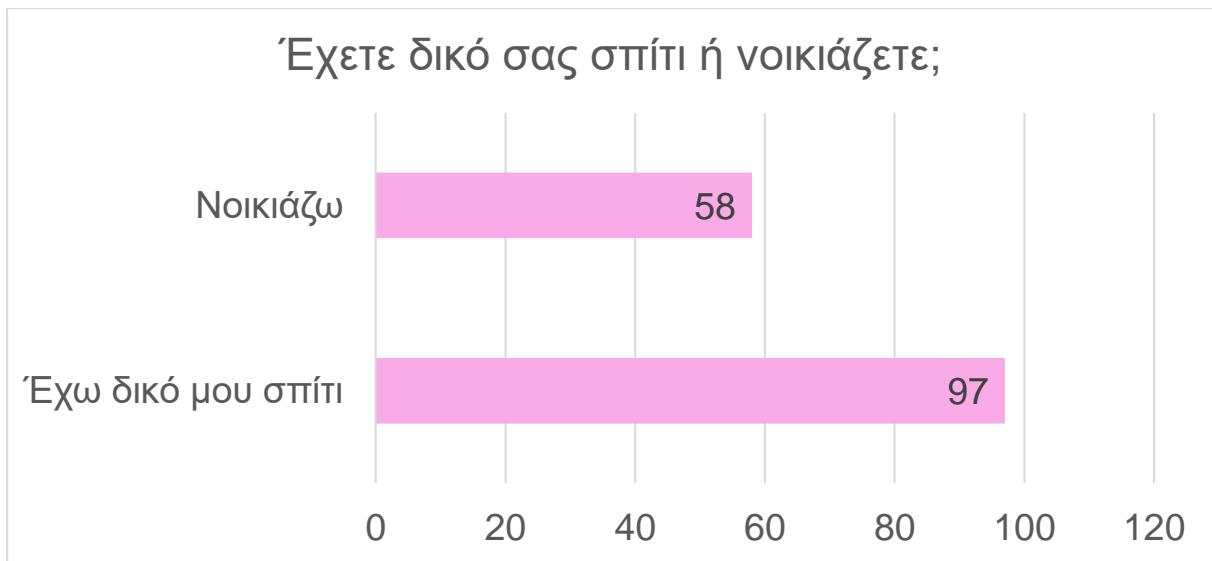
100 φοιτητές (65%) ζουν με την οικογένειά τους, 42 (27%) ζουν μόνοι, ενώ 13 (8%) ζουν με κάποιον συγκατοίκο.

Περίπου τα $\frac{3}{4}$ του δείγματος (72%) δεν εργάζονται, ενώ οι υπόλοιποι έχουν κάποια εργασία.

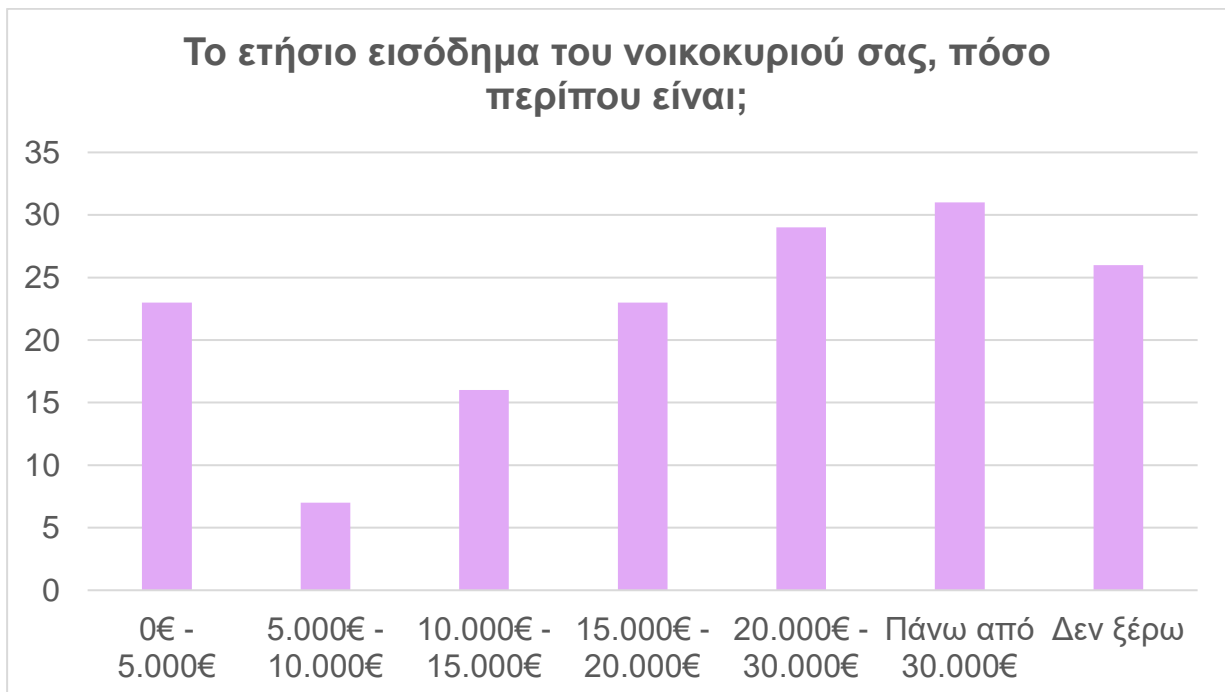

Επιπλέον, 97 φοιτητές έχουν το δικό τους σπίτι ενώ 58 ζουν με ενοίκιο.

Τέλος, 30 φοιτητές (19,7%) δήλωσαν πως το ετήσιο εισόδημά τους δεν υπερβαίνει τα 10.000€. 16 δήλωσαν πως έχουν εισόδημα 10-15.000€ τον χρόνο, ενώ 23 ότι το ετήσιο εισόδημά τους κυμαίνεται μεταξύ 15 και 20.000€.

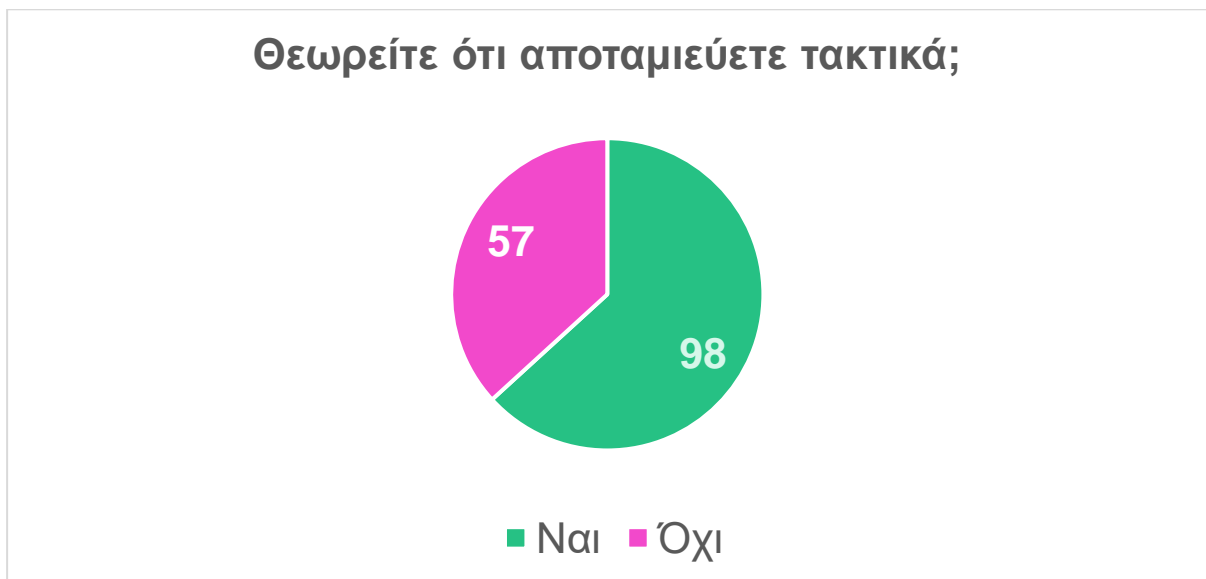
Στο διάστημα των 20-30.000€ δήλωσαν πως βρίσκονται 29 φοιτητές και πάνω από 30.000€ δήλωσαν 31. 26 φοιτητές δήλωσαν πως δεν γνωρίζουν ποιο είναι το ετήσιο εισόδημα του νοικοκυριού τους.

Αντιλήψεις για την Αποταμίευση

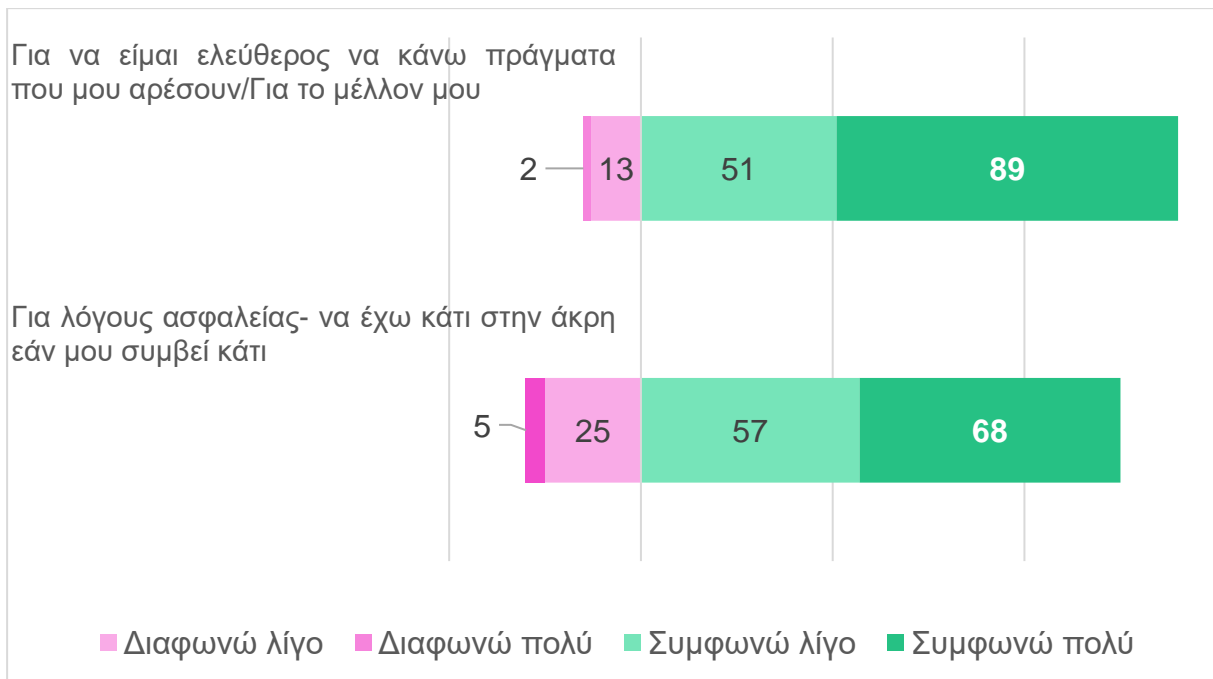
Στην επόμενη ενότητα του ερωτηματολογίου, οι φοιτητές κλήθηκαν να απαντήσουν σε κάποιες ερωτήσεις, οι οποίες σκοπό είχαν να ανιχνεύσουν ποιες είναι οι πεποιθήσεις τους για την έννοια της αποταμίευσης.

Πιο συγκεκριμένα, η πρώτη ερώτηση του μέρους αυτού ήταν αν οι ερωτηθέντες θεωρούν πως αποταμιεύουν τακτικά. Σε αυτή, το 63,2% του δείγματος (98 φοιτητές) απάντησαν θετικά ενώ οι υπόλοιποι 57 θεωρούν ότι δεν κάνουν τακτική αποταμίευση.

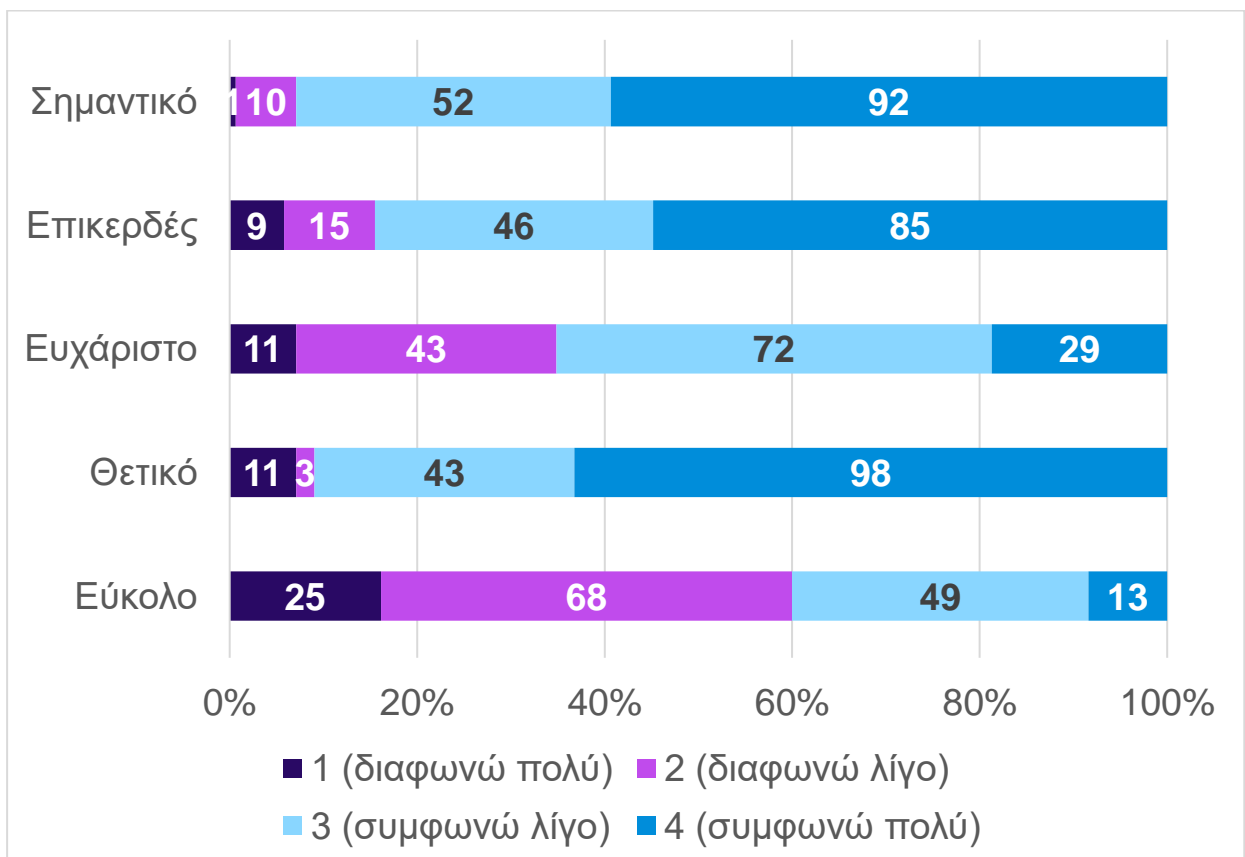
Προχωρώντας, οι δύο επόμενες ερωτήσεις αναζητούσαν ποιος αποταμιευτικός στόχος είναι πιο ισχυρός σύμφωνα με την τυπολογία της Cho (2009), ο «στόχος πρόληψης» ή ο «στόχος προώθησης». Έτσι οι φοιτητές κλήθηκαν να απαντήσουν για τους λόγους αυτούς σε 2 αντίστοιχες ερωτήσεις με κλίμακα τύπου Likert (από 1-διαφωνώ απόλυτα έως 4-συμφωνώ απόλυτα).

Τα αποτελέσματα έδειξαν πως οι φοιτητές θεωρούν σχεδόν εξίσου σημαντικούς τους δύο λόγους για να αποταμιεύουν, με τον στόχο «να κάνω πράγματα που μου αρέσουν» (3,46/4) να υπερβαίνει κατά λίγο τον στόχο «να έχω στην άκρη αν μου συμβεί κάτι» (3,22/4).

Ύστερα, ακολούθησαν 5 ερωτήσεις οι οποίες βασίστηκαν, και πάλι, στη διατριβή της Cho (2009, σελ. 100) και διερευνούν περεταίρω αντιλήψεις των φοιτητών για την αποταμίευση:

Η αποταμίευση για εμένα είναι κάτι...

Στις ερωτήσεις αυτές, οι φοιτητές κλήθηκαν να απαντήσουν από τον αριθμό 1 έως τον αριθμό 4, τι είναι για αυτούς η αποταμίευση, όπου 1 η πιο αρνητική επιλογή (Ασήμαντο, Χωρίς Αξία κ.ο.κ.) και 4 η πιο θετική (Σημαντικό, Επικερδές,..). Όπως φαίνεται και στο παραπάνω διάγραμμα, είχαν κυρίως θετικές απαντήσεις με εξαίρεση την τελευταία δήλωση.

Δηλαδή οι φοιτητές του δείγματος θεωρούν την αποταμίευση ως κάτι σχετικά σημαντικό (Μ.Ο. 3,52/4 δηλαδή 88/100), επικερδές (Μ.Ο. 3,33/4 δηλαδή 83/100), και θετικό (Μ.Ο. 3,47/4 δηλαδή 87/100), αλλά αρκετοί παραδέχονται πως για αυτούς είναι κάτι δύσκολο (Μ.Ο. 2,32/4 δηλαδή 58/100) και όχι τόσο ευχάριστο (Μ.Ο. 2,77/4 δηλαδή 69/100). Αυτό είναι συνεπές με τα αποτελέσματα που βρήκε η αρχική έρευνα σε αυτό το κομμάτι, καθώς και σε εκείνη οι ερωτηθέντες θεώρησαν την αποταμίευση ως κάτι σχετικά δύσκολο (μέσος όρος 3,78/7, δηλαδή 54/100). Βέβαια γενικώς φαίνεται να έχουν λίγο πιο θετικές αντιλήψεις για την αποταμίευση, καθώς ανάγοντας στο 100, σε σχέση με την αρχική έρευνα, οι μέσοι όροι στις απαντήσεις τους ήταν λίγο υψηλότεροι.

Εάν υπάρχει στόχος, είτε πρόληψης είτε προώθησης, είναι πιο πιθανό οι ερωτηθέντες να είναι τακτικοί αποταμιευτές, όπως ισχυρίζεται η διατριβή στην οποία βασίζεται αυτή η ενότητα; Για αυτόν το σκοπό χωρίστηκαν οι ερωτηθέντες ανάλογα με το αν διαφωνούν (απάντηση 1 ή 2) ή συμφωνούν (3 ή 4) με τους λόγους που παρουσιάστηκαν.

Προληπτικός λόγος/Ασφάλεια

	Αποταμιεύω τακτικά	Δεν αποταμιεύω τακτικά
Διαφωνώ	12	18
Συμφωνώ	86	39

Προωθητικός λόγος/Ελευθερία

	Αποταμιεύω τακτικά	Δεν αποταμιεύω τακτικά
Διαφωνώ	9	6
Συμφωνώ	89	51

Φαίνεται πως, τουλάχιστον για τον προληπτικό λόγο, η υπόθεση αυτή επιβεβαιώνεται, ενώ για τον προωθητικό όχι. Όμως, ειδικά για τον δεύτερο, τα αποτελέσματα πρέπει να ερμηνεύονται με επιφύλαξη, καθώς ήταν πολύ λίγα τα άτομα στο δείγμα που θεωρούν ότι δεν έχουν στο νου τους τον στόχο αυτό.

Αποταμιευτικές Επιλογές

Την τρίτη ενότητα αποτέλεσαν ερωτήσεις που καλούσαν τους φοιτητές να αποφασίσουν ανάμεσα σε ένα δίλημμα: Υπέθετε ότι τους δίνονταν ένα συγκεκριμένο ποσό χρημάτων το οποίο μπορούσαν είτε να δαπανήσουν την παρούσα χρονική περίοδο είτε να το αποταμιεύσουν ώστε να λάβουν ένα τοκισμένο ποσό αργότερα.

Μετά τη δεύτερη ενότητα του ερωτηματολογίου, οι ερωτηθέντες κλήθηκαν να επιλέξουν τυχαία έναν αριθμό από το 1 έως το 8.

Για τον σκοπό αυτό, το ερωτηματολόγιο χωρίστηκε σε 8 διαφορετικά σετ ερωτήσεων, τα οποία διέφεραν ως προς τον χρονικό ορίζοντα (3 μήνες ή 1 χρόνο), ως προς το ποσό που έπρεπε να αντιμετωπίσουν (500 ή 1000 ευρώ) καθώς και ως προς το εάν το ποσό που τους εμφανιζόταν πρώτο ήταν θετικά ή αρνητικά τοκισμένο και μειωνόταν ή αυξανόταν (Αύξουσα/Φθίνουσα σειρά ερωτήσεων αντίστοιχα). Οι ερωτήσεις είχαν την παρακάτω μορφή:

3.1

Έστω ότι έχετε 1000€, τα οποία μπορείτε να αξιοποιήσετε ως εξής:

Είτε τα βάζετε στην τράπεζα, τα αφήνετε εκεί τρεις μήνες και θα πάρετε πίσω 950€, είτε ξοδεύετε τα 1000€ που έχετε τώρα σε αγαθά και υπηρεσίες.

- Τα ξοδεύετε
- Τα αφήνετε στην τράπεζα

Εάν θα πάρετε 980€ ?

- Τα ξοδεύετε
- Τα αφήνετε στην τράπεζα

Εάν θα πάρετε 1000€ ?

- Τα ξοδεύετε
- Τα αφήνετε στην τράπεζα

Τα 8 σεν ερωτήσεων είχαν, δηλαδή, την μορφή αυτή, με διαφορετικούς συνδυασμούς των τριών αυτών παραγόντων. Συγκεκριμένα:

Αριθμός Ερωτηματολογίου	Σειρά Ερωτήσεων	Ποσό	Χρονικός Ορίζοντας	Πλήθος Φοιτητών
1	Αύξουσα	1000€	1 χρόνος	4
2	Φθίνουσα	1000€	1 χρόνος	7
3	Αύξουσα	1000€	3 μήνες	10
4	Φθίνουσα	1000€	3 μήνες	25
5	Αύξουσα	500€	1 χρόνος	35
6	Φθίνουσα	500€	1 χρόνος	35
7	Αύξουσα	500€	3 μήνες	27
8	Φθίνουσα	500€	3 μήνες	12

Στην επόμενη ενότητα παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της έρευνας μετά από στατιστική ανάλυση, η οποία έγινε χρησιμοποιώντας τα προγράμματα Excel και R.

Αποτελέσματα Έρευνας

Εισαγωγή

Όπως φαίνεται, όλο το δείγμα μοιράζεται ορισμένα χαρακτηριστικά. Πρώτον, είναι όλοι τους φοιτητές των τμημάτων Οικονομικής Επιστήμης και Διεθνών και Ευρωπαϊκών Οικονομικών Σπουδών (δηλαδή της Σχολής Οικονομικών) του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών, η πλειοψηφία των οποίων φοιτά στο πρώτο έτος των σπουδών τους και είναι κάτω των 20 ετών. Επομένως θα μπορούσαμε να πούμε πως όντως υπάρχει μία ομοιογένεια μεταξύ τους ως προς την ηλικία αλλά και την οικονομική εκπαίδευση που έχουν λάβει από το σχολείο καθώς και από το πρώτο κυρίως εξάμηνο των σπουδών τους.

Επίσης, στην προηγούμενη ενότητα παρουσιάστηκαν ορισμένα κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά των ερωτηθέντων φοιτητών τα οποία προέκυψαν από την πρώτη ενότητα του ερωτηματολογίου. Έτσι, τα αποτελέσματα που θα προκύψουν θα μπορούσαν να είναι αντιπροσωπευτικά για τη συγκεκριμένη μερίδα πληθυσμού.

Αντιλήψεις των φοιτητών για την Αποταμίευση

Για να αναλυθούν τα αποτελέσματα της δεύτερης ενότητας του ερωτηματολογίου, οι φοιτητές χωρίστηκαν σε δύο κατηγορίες, ανάλογα την αντίληψή τους για την αποταμιευτική τους συμπεριφορά, δηλαδή στους τακτικούς και τους μη τακτικούς. Στις ερωτήσεις που ακολούθησαν, υπήρχαν κάποιες διαφορές ανάμεσα στις δύο κατηγορίες:

Αρχικά, σε όλες τις ερωτήσεις κλίμακας που ακολούθησαν, οι τακτικοί αποταμιευτές είχαν έναν υψηλότερο μέσο όρο στις απαντήσεις τους από ότι οι μη τακτικοί. Δηλαδή αποταμιεύουν περισσότερο για λόγους ασφαλείας και για λόγους ελευθερίας (εδώ, θεωρούν λίγο σημαντικότερο τον προληπτικό στόχο). Επίσης η αποταμίευση τους φαίνεται ως κάτι *πιο σημαντικό, πιο επικερδές, πιο ευχάριστο, πιο θετικό και πιο εύκολο*:

Ερώτηση	Μέσος Όρος Τακτικών	Μέσος Όρος Μη Τακτικών
Αποταμιεύω για λόγους Ασφαλείας	3,38/4	2,93/4
Αποταμιεύω για το μέλλον μου	3,52/4	3,36/4
Η αποταμίευση μου φαίνεται σημαντική	3,64/4	3,3/4
Η αποταμίευση μου φαίνεται επικερδής	3,42/4	3,19/4
Η αποταμίευση μου φαίνεται ευχάριστη	2,95/4	2,46/4
Η αποταμίευση μου φαίνεται θετική	3,6/4	3,25/4
Η αποταμίευση μου φαίνεται εύκολη	2,48/4	2,05/4

Για να συνδεθεί το δεύτερο με το τρίτο μέρος της έρευνας, έγινε ο εξής στατιστικός έλεγχος:

«Ποια ήταν η συμπεριφορά των δύο κατηγοριών, σε όλες τις ερωτήσεις οι οποίες περιείχαν κάποιο ποσό με αρνητικό (ονομαστικό και πραγματικό) επιτόκιο;»

Το σύνολο των απαντήσεων που έδωσαν οι τακτικοί αποταμιευτές στις ερωτήσεις που είχαν αρνητικό τόκο ήταν 512, ενώ οι μη τακτικοί έδωσαν συνολικά σε αυτές τις ερωτήσεις 290 απαντήσεις.

Από τους τακτικούς αποταμιευτές, στις 380 απαντήσεις (το 74,2%) προτίμησαν να δαπανήσουν τα χρήματα, ενώ στις υπόλοιπες 132 (το 25,8%) ανέχτηκαν αρνητικό τόκο. Οι απαντήσεις των μη τακτικών αποταμιευτών είχαν μεγαλύτερη διαφορά μεταξύ τους, αφού από τις 290 απαντήσεις, οι 237 έδειξαν μη ανοχή σε αρνητικό επιτόκιο (82%) ενώ μόνο οι 53 απαντήσεις (18%) ήταν η κατάθεση στην τράπεζα.

Την υπόθεση των Corneille et al. (2021) πως οι τακτικοί αποταμιευτές ανέχονται περισσότερο ένα αρνητικό επιτόκιο στις καταθέσεις τους από ότι οι μη τακτικοί

επιβεβαίωσε ο στατιστικός έλεγχος, αφού το στατιστικό χ -τετράγωνο ήταν ίσο με 5,4. Έτσι, στο επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας 5% απορρίπτεται η μηδενική υπόθεση ότι δεν υπάρχει διαφορά στην ανοχή στα αρνητικά επιτόκια ανάμεσα στους τακτικούς και τους μη τακτικούς αποταμιευτές.

	Τακτικοί Αποταμιευτές	Μη τακτικοί Αποταμιευτές
Ξοδεύετε τα χρήματα	380	237
Τα αφήνετε στην τράπεζα	132	53

Αύξουσα και Φθίνουσα Σειρά Ερωτήσεων

Η πρώτη σύγκριση στο τρίτο μέρος του ερωτηματολογίου, αφορούσε την αγκίστρωση σε αρνητικό ή θετικό ποσό τόκου, όπου στους μισούς περίπου (76) φοιτητές εμφανίστηκε ένα ποσό με θετικό τόκο στην πρώτη ερώτησή του (1050 ή 530 ευρώ, από 1000 ή 500 αντίστοιχα) και στους άλλους μισούς (79) αρνητικό (950 ή 480 ευρώ, από 1000 ή 500 αντίστοιχα).

Στο κομμάτι το οποίο αφορούσε τη συμπεριφορά στην οικονομία χωρίς τον πληθωρισμό, δεν υπήρχε κάποια στατιστικά σημαντική διαφορά ανάμεσα στην αποταμιευτική συμπεριφορά των φοιτητών στους οποίους πρώτα εμφανίστηκε ποσό με αρνητικό τόκο και ύστερα ανέβαινε και αυτών στους οποίους εμφανίστηκε θετικό πρώτα. Στατιστικά σημαντική διαφορά επίσης δεν παρατηρήθηκε ανάμεσα στις δύο κατηγορίες, στις ερωτήσεις με τον πληθωρισμό όπου εμφανιζόταν αρνητικό πραγματικό επιτόκιο, παρουσιάζοντας επί το πλείστο ορθολογική συμπεριφορά.

Ωστόσο, υπάρχει μία στατιστικά σημαντική διαφορά στην ερώτηση με το μεγαλύτερο ποσό (1050 ή 530 ευρώ), όπου και το πραγματικό επιτόκιο, λαμβάνοντας υπόψη τον πληθωρισμό είναι μηδενικό (στον 1 χρόνο) ή θετικό (στους 3 μήνες). Αυτοί που «αγκιστρώθηκαν» σε αρχικό αρνητικό επιτόκιο που ανά ερώτηση αυξανόταν, εμφάνισαν κατά πλειοψηφία αποταμιευτική συμπεριφορά στο μεγαλύτερο αυτό ποσό, ενώ αυτοί που τους εμφανίστηκε αυτή η ερώτηση πρώτη ήταν περίπου μοιρασμένοι στις απαντήσεις τους.

Μικρότερο και Μεγαλύτερο Ποσό

Το δεύτερο σημείο στο οποίο έγινε σύγκριση ήταν εάν υπήρχε κάποια διαφορά ανάμεσα στους φοιτητές των οποίων οι ερωτήσεις αφορούσαν το ποσό των πεντακοσίων ευρώ και σε αυτούς οι οποίοι κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν το δίλημμα για την ποσότητα των χιλίων ευρώ.

Σε αντίθεση με την έρευνα των Corneille et al. (2021), δεν εντοπίστηκε κάποια στατιστικά σημαντική διαφορά στις απαντήσεις των φοιτητών που τους έτυχε το μικρότερο ποσό σε σχέση με αυτούς που αντιμετώπισαν το μεγαλύτερο. Οι τόκοι (σε ποσοστά) ήταν περίπου οι ίδιοι και αυτό φάνηκε να λαμβάνουν υπόψη οι φοιτητές, και όχι το απόλυτο ποσό όπως στην έρευνα που προαναφέρθηκε. Ίσως αυτό να οφείλεται στο ότι η αρχική έρευνα είχε μία πολύ μεγαλύτερη διαφορά ανάμεσα στα ποσά (20.000 ευρώ και 500, και όχι 1.000 και 500), επομένως είναι πιθανό να υπάρχει η επίδραση που περιγράφουν οι συγγραφείς όταν τα ποσά είναι πολύ μικρά ή πολύ μεγάλα.

Χρονικός Ορίζοντας 3 Μηνών ή Ενός Χρόνου

Μία επιπλέον παράμετρος που εξετάστηκε για να εντοπιστούν διαφορές στην αποταμιευτική συμπεριφορά ήταν ο χρονικός ορίζοντας για τον οποίο διαρκούσε η απόφαση, ο οποίος μπορούσε να είναι είτε τρεις μήνες είτε ένας χρόνος. Όμως ούτε εδώ υπήρχαν στατιστικά σημαντικές διαφορές, με μία εξαίρεση στο δεύτερο μέρος των ερωτήσεων, δηλαδή στην οικονομία με πληθωρισμό. Οι φοιτητές οι οποίοι είχαν να διαλέξουν για τους τρεις μήνες προτίμησαν να αφήσουν τα χρήματά τους στην τράπεζα ενώ αυτοί που έπρεπε να περιμένουν έναν χρόνο για να πάρουν το τοκισμένο ποσό προτίμησαν να τα δαπανήσουν, στην ερώτηση με το δεύτερο μεγαλύτερο ποσό (1020 ή 510 ευρώ). Στην ερώτηση η οποία είχε μεγαλύτερο ποσό (1050 ή 530 ευρώ), η πλειοψηφία των φοιτητών και στις δύο κατηγορίες προτίμησε να αφήσει τα χρήματα οπότε δεν υπήρχε στατιστικά σημαντική διαφορά.

Η διαφορά που προέκυψε δείχνει πως οι περισσότεροι συμπεριφέρθηκαν ορθολογικά, αφού λόγω της κατασκευής της ερώτησης οι φοιτητές που θα λάμβαναν τα ποσά αυτά σε έναν χρόνο θα είχαν λάβει έναν αρνητικό τόκο σε πραγματικούς όρους (αν και θετικό σε ονομαστικούς), ενώ αυτοί που θα λάμβαναν τα ίδια αυτά ποσά σε τρεις μήνες θα είχαν θετική απόδοση αν αναγόταν στο έτος.

Συμπεράσματα της Έρευνας & Σύγκριση

Ξεκινώντας από τα δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος, η έρευνα αφορούσε κυρίως άτομα 18-19 ετών που ζουν στην Ελλάδα και σπουδάζουν Οικονομικά στο ΟΠΑ. Σε σχέση με τα άρθρα στα οποία βασίστηκε η εργασία, η μέση ηλικία του δείγματος ήταν αρκετά μικρότερη. Επίσης στις έρευνες αυτές, οι ερωτηθέντες «προσλήφθηκαν» μέσω κάποιας ειδικής πλατφόρμας και κατοικούσαν στις ΗΠΑ. Η πλειοψηφία (61%) ήταν γυναίκες, όπως και στις 3 αναφερόμενες μελέτες. Επίσης κατά την περίοδο εκπόνησης της έρευνας, το 71% των ερωτηθέντων φοιτητών δεν είχαν κάποια εργασία (ενώ το αντίθετο συνέβαινε στις άλλες εργασίες), το 65% ζούσαν με την οικογένειά τους ενώ το 62,5% ζουν σε δικό τους σπίτι (στη διατριβή της Cho επίσης η πλειοψηφία ζούσε σε δικό τους σπίτι). Τέλος οι μισοί περίπου δήλωσαν ετήσιο εισόδημα άνω των 15.000€. Στο κατώτερο όριο (κάτω των 5.000€/χρόνο) δήλωσαν 23 από τους 155 φοιτητές (15%) και στο ανώτερο (άνω των 30.000€/χρόνο) δήλωσαν 31 (20%).

Συνεχίζοντας, η αντίληψη των περισσότερων φοιτητών του παρόντος δείγματος (63,2%) είναι πως κάνουν τακτική αποταμίευση. Στις αρχικές έρευνες, οι τακτικοί και οι μη τακτικοί αποταμιευτές είναι περίπου ίσοι.

Συμφωνώντας με τις μελέτες που παρουσιάστηκαν στο 1^ο Κεφάλαιο αλλά και τη βιβλιογραφία στην οποία βασίστηκε το ερευνητικό μέρος, οι τακτικοί αποταμιευτές κείτονται γενικώς πιο θετικά στην έννοια τους αποταμίευσης από ότι οι μη τακτικοί. Η Cho (2009), διαπίστωσε πως ανεξάρτητα από τον στόχο που έχουν οι ερωτηθέντες πιο πολύ στο νου τους, εάν έχουν κάποιο στόχο, είναι πιο πιθανό να είναι τακτικοί αποταμιευτές. Εδώ, αυτό είναι λίγο πιο έντονο με τον «Προληπτικό Στόχο», καθώς στον «προωθητικό» είναι πολύ λίγα τα άτομα που διαφωνούν με την αντίστοιχη δήλωση. Υπήρχε, ακόμη, η εξής στατιστικά σημαντική διαφορά ανάμεσα σε τακτικούς και μη τακτικούς αποταμιευτές: οι πρώτοι, αποδέχονται λίγο πιο πολύ αρνητικό τόκο, όπως διαπίστωσε και το άρθρο των Corneille et al. (βλ. σελ. 10)

Στα διλήμματα που παρουσιάστηκαν στη συνέχεια, η γενική εικόνα είναι πως η πλειοψηφία του δείγματος είχε μία ορθολογική συμπεριφορά. Σε αντίθεση με τη βιβλιογραφία αυτή, δεν υπήρξε διαφορά μεταξύ μικρότερων και μεγαλύτερων αποταμιευτών.

Οι δύο στατιστικά σημαντικές διαφορές που εντοπίστηκαν ως προς τις αποταμιευτικές επιλογές σε διαφορετικές οικονομικές συνθήκες (χρονικός ορίζοντας, αγκίστρωση, ποσό) εντοπίστηκαν στο μέρος των ερωτηματολογίων που εισήγαγε τον πληθωρισμό:

Άρα φαίνεται πως πράγματι όταν υπάρχει στην οικονομία η έννοια του «πραγματικού» τα άτομα συμπεριφέρονται κάπως διαφορετικά.

Πρώτον, οι φοιτητές που ξεκίνησαν αγκιστρωμένοι στο αρνητικό επιτόκιο έδειξαν μεγαλύτερη διάθεση για αποταμίευση όταν το πραγματικό επιτόκιο άλλαξε πρόσημο (στην τελευταία για αυτούς ερώτηση) από αυτούς οι οποίοι ξεκίνησαν με την ερώτηση με το μεγαλύτερο αυτό ποσό επιστροφής (δηλαδή αγκιστρώθηκαν στο θετικό επιτόκιο), που φαίνονται αδιάφοροι ως προς το να τα δαπανήσουν ή το να τα αποταμιεύσουν. Επομένως υπήρχε μια μικρή παρατήρηση του Anchoring Effect (βλ. σελ. 9) σε αυτό το κομμάτι των ερωτήσεων.

Δεύτερον, όταν λόγω του πληθωρισμού το πρόσημο του ετήσιου ονομαστικού επιτοκίου διέφερε από αυτό του πραγματικού, οι φοιτητές οι οποίοι είχαν μπροστά τους πιο βραχυχρόνιο ορίζοντα προτίμησαν να αφήσουν κατατεθειμένα τα χρήματά τους, ενώ αυτοί με τον πιο μακροχρόνιο ορίζοντα προτίμησαν να τα δαπανήσουν την παρούσα χρονική στιγμή. Αυτό ήταν ορθολογικό καθώς, σε εκείνη την ερώτηση, εάν ανάγουμε το ποσό που λάμβαναν οι φοιτητές με τον ορίζοντα των τριών μηνών στο έτος, θα βρούμε θετική πραγματική απόδοση. Αντίθετα, οι φοιτητές που θα λάμβαναν το ποσό αυτό στο έτος, είχαν αρνητική πραγματική απόδοση. Σε αντίθεση με τα αποτελέσματα του Todorovic (2022), σε αυτό το δείγμα δεν παρατηρήθηκε τόσο μεγάλη ψευδαισθηση (βλ. σελ. 10)

Φυσικά υπάρχουν κάποιες επιφυλάξεις για τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας. Αρχικά, η έρευνα έγινε μέσω ερωτηματολογίου, οπότε προφανώς δεν μπορούμε να γνωρίζουμε εάν οι ερωτηθέντες θα συμπεριφέρονταν έτσι όπως απάντησαν εδώ εάν τα διλήμματα αυτά τους παρουσιάζονταν στην πραγματικότητα. Αυτό είναι κάτι που αναδεικνύει η έρευνα των Neill et al. (1994), όπως παρατίθεται στο άρθρο των Corneille et al. (2021). Επίσης αν κάποιος πράγματι κέρδιζε π.χ. 1000€, δεν έχει να αντιμετωπίσει κάποιο δίλημμα αφού δεν είναι απαραίτητο είτε να το ξοδέψει όλο τώρα είτε να το αποταμιεύσει όλο. Έχει άπειρες επιλογές καθώς μπορεί να «μοιράσει» το ποσό ανάμεσα στη δαπάνη και την αποταμίευση. Ακόμη υπάρχουν έρευνες με πολύ μεγαλύτερα δείγματα και περισσότερες επιλογές ως προς τα επιτόκια, τους χρονικούς ορίζοντες και τα ποσά που εμφανίζονται στους ερωτηθέντες, οι οποίες μπορούν να ισχυριστούν με μεγαλύτερη σιγουριά πως π.χ. το ποσό επηρεάζει τις αποταμιευτικές επιλογές, κάτι το οποίο δεν βρέθηκε εδώ. Αυτοί οι περιορισμοί δηλώνονται και στο προαναφερθέν άρθρο.

Τέλος, η πλειοψηφία του παρόντος δείγματος δεν εργάζεται, οπότε δεν γνωρίζουμε κατά πόσο τα αποτελέσματα θα ήταν διαφορετικά εάν οι περισσότεροι ερωτηθέντες κέρδιζαν δικά τους χρήματα. Βέβαια, τα αποτελέσματα που προέκυψαν από τις άλλες έρευνες αφορούσαν κυρίως πληθυσμό που εργαζόταν, επομένως θα μπορούσαμε να υποθέσουμε πως κάποιες διαφορές στα αποτελέσματα σε σχέση με τη δημοσιευμένη βιβλιογραφία, οφείλονται στις διαφορές που είχε το δείγμα.

Επίλογος

Τελικά, η αποταμίευση είναι πράγματι ένα οικονομικό μέγεθος το οποίο επηρεάζεται από πολλούς και σε αρκετές περιπτώσεις περίπλοκους παράγοντες. Αυτό το επιβεβαιώνει τόσο η παλαιότερη όσο και η νεότερη βιβλιογραφία.

Τα επιτόκια πράγματι επηρεάζουν το επίπεδο που θα αποταμιεύσει κανείς. Αυτό αναφέρεται τόσο στη βιβλιογραφική επισκόπηση που παρουσιάστηκε όσο και στην έρευνα, αφού φάνηκε πως τόσο το ονομαστικό όσο και το πραγματικό επιτόκιο επηρέασαν θετικά τις αποταμιευτικές επιλογές των ερωτηθέντων.

Υπάρχει φυσικά έρευνα, και για το ποιοι άλλοι παράγοντες μπορεί να ασκήσουν θετική ή αρνητική επίδραση στην αποταμιευτική συμπεριφορά. Η βιβλιογραφία συμφωνεί ότι γενικώς οι αντιλήψεις που έχουν οι άνθρωποι στο μυαλό τους για την αποταμίευση τους βοηθούν ή τους αποτρέπουν από το να αποταμιεύουν πόρους, ενώ έχουν ερευνηθεί επίσης παράγοντες όπως το εισόδημα, η θέσπιση στόχων και η υπομονή.

Στο δείγμα που ερευνήθηκε, οι φοιτητές Οικονομικών είχαν επί το πλείστο θετική στάση προς την αποταμίευση. Κατανοούν ότι αποταμιεύοντας μπορούν να έχουν χρήματα στην άκρη για να κάνουν πράγματα που θέλουν ή για ασφάλεια.

Η πλειοψηφία τους μάλιστα θεωρεί ότι αποταμιεύει τακτικά, ενώ σε σχέση με τους μη τακτικούς αποταμιευτές του δείγματος, φαίνεται να κείται ακόμα πιο θετικά στην έννοια της αποταμίευσης και να αποταμιεύει λίγο περισσότερο σε περιβάλλον αρνητικών επιτοκίων.

Στα διλήμματα που τους παρουσιάστηκαν, δείχνουν ορθολογική κυρίως συμπεριφορά, η οποία σε γενικές γραμμές δεν φαίνεται να επηρεάζεται από το ποσό ή τον χρονικό ορίζοντα στον οποίο τους παρουσιάστηκε το δίλημμα κατάθεσης/δαπάνης. Μία ιδιαιτερότητα που φάνηκε στην στατιστική ανάλυση των αποτελεσμάτων είναι ότι οι φοιτητές οι οποίοι "αγκιστρωθήκαν" στον αρνητικό τόκο, όταν ο τόκος έγινε θετικός

επέλεξαν να αποταμιεύσουν σε μεγαλύτερο βαθμό από αυτούς οι οποίοι είδαν στην οθόνη τους πρώτο το ποσό με τον θετικό αυτό τόκο.

Στο μέλλον θα ήταν ενδιαφέρον να μελετηθούν οι παρακάτω προτάσεις, ώστε να προεκταθεί αυτή η έρευνα: Θα μπορούσε κανείς να εκπονήσει αυτήν την έρευνα σε φοιτητές Οικονομικών μαζί με φοιτητές άλλων σχολών που δεν έχουν σχέση με οικονομικά, ώστε να βρεθεί αν αυτό έπαιξε κάποιον ρόλο ακόμη και μετά από έναν χρόνο σπουδών, ή να συγκρίνει Έλληνες και ξένους φοιτητές σε αυτό το κομμάτι. Επίσης οι ερωτήσεις θα μπορούσαν να τροποποιηθούν ακόμη περισσότερο και να έχουν μεγαλύτερη διαφορά μεταξύ τους, π.χ. πολύ μικρότερο και πολύ μεγαλύτερο ποσό ή ακόμη πιο μεγάλος χρονικός ορίζοντας. Τέλος θα μπορούσε να δίνεται ο τόκος σε ποσοστά αντί σε απόλυτα ποσά ώστε να διαπιστωθεί εάν έπαιξε και αυτό κάποιον ρόλο.

Βιβλιογραφία

Πηγή εικόνας εξωφύλλου: (2021). Pngall.com.

<https://www.pngall.com/piggy-bank-png/download/65436>

- 1) Aizenman, J., Cheung, Y. W., & Ito, H. (2019). The interest rate effect on private saving: Alternative perspectives. *Journal of International Commerce, Economics and Policy*, 10(01), 1950002.
- 2) Akerlof, G. A. (2002). Behavioral Macroeconomics and Macroeconomic Behavior. *The American Economic Review*, 92(3), 411–433. <http://www.jstor.org/stable/3083349>
- 3) Aleksandra Kolasa & Barbara Liberda (2015) Determinants of Saving in Poland: Are They Different from Those in Other OECD Countries?, *Eastern European Economics*, 53:2, 124-148, DOI: 10.1080/00128775.2015.1033276
- 4) Anderson, C. L., & Nevitte, N. (2006). Teach your children well: Values of thrift and saving. *Journal of Economic Psychology*, 27(2), 247-261.
- 5) Baiardi, D., Magnani, M. & Menegatti, M. The theory of precautionary saving: an overview of recent developments. *Rev Econ Household* 18, 513–542 (2020). <https://doi.org/10.1007/s11150-019-09460-3>
- 6) Baranzini, M. (2005). Modigliani's life-cycle theory of savings fifty years later. *PSL Quarterly Review*.
- 7) Barsky, R., & Easton, M. (2021). The global saving glut and the fall in US real interest rates: A 15-year retrospective. *Economic Perspectives*, 1, 2021.
- 8) Chen, M. K. (2013). The effect of language on economic behavior: Evidence from savings rates, health behaviors, and retirement assets. *American Economic Review*, 103(2), 690-731.
- 9) Cho, S. H. (2009). *Role of saving goals in savings behavior: regulatory focus approach* (Doctoral dissertation, The Ohio State University).
- 10) Christian, C., & Krämer, H. M. (2021). *Saving and Investment in the Twenty-First Century*. Springer Nature.
- 11) Cooray, Arusha. (2002). *The Fisher Effect: A Review of the Literature*.
- 12) Corneille, O., D'Hondt, C., De Winne, R., Efendic, E., & Todorovic, A. (2021). What leads people to tolerate negative interest rates on their savings?. *Journal of Behavioral and Experimental Economics*, 93, 101714.

- 13) Falk, A., Becker, A., Dohmen, T. J., Huffman, D., & Sunde, U. (2016). The preference survey module: A validated instrument for measuring risk, time, and social preferences. IZA Discussion Paper No. 9674.
- 14) Falk, A., Becker, A., Dohmen, T., Enke, B., Huffman, D., & Sunde, U. (2018). Global evidence on economic preferences. *Quarterly Journal of Economics*, 133 (4), 1645–1692.
- 15) Fisher, I. (1930). *The Theory of Interest*. Macmillan.
- 16) Friedman, M. (1957). The permanent income hypothesis. In *A theory of the consumption function* (pp. 20-37). Princeton University Press.
- 17) Giannelis, A., Willoughby, E. A., Corley, R., Hopfer, C., Hewitt, J. K., Iacono, W. G., ... & Lee, J. J. (2023). The association between saving disposition and financial distress: A genetically informed approach. *Journal of Economic Psychology*, 96, 102610.
- 18) Jumena, B. B., Siaila, S., & Widokarti, J. R. (2022). Saving Behaviour: Factors That Affect Saving Decisions (Systematic Literature Review Approach). *Jurnal Economic Resource*.
- 19) Kahneman, D. (2012). *Thinking, Fast and Slow*. Penguin.
- 20) Kamawar, D., Connolly, K., Astle-Rahim, A., Smygwyty, S., & Vendetti, C. (2019). Preschoolers' saving behavior: The role of planning and self-control. *Child development*, 90(4), e407-e420.
- 21) Ken McCormick, 2018. "James Duesenberry as a practitioner of behavioral economics," *Journal of Behavioral Economics for Policy*, Society for the Advancement of Behavioral Economics (SABE), vol. 2(1), pages 13-18, March.
- 22) Keynes, J. M. (1936). *The General Theory of employment, Interest and money*. Macmillan.
- 23) Leland, Hayne. (1968). Saving and Uncertainty: The Precautionary Demand for Saving. *The Quarterly Journal of Economics*. 82. 10.2307/1879518.
- 24) MacRae, D. Gunn (2023, June 8). Thomas Malthus. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/biography/Thomas-Malthus>
- 25) Neill, H. R., Cummings, R. G., Ganderton, P. T., Harrison, G. W., & McGuckin, T. (1994). Hypothetical surveys and real economic commitments. *Land Economics*, 70(2), 145–154.
- 26) Otto, A. M. C. (2009). The economic psychology of adolescent saving.
- 27) Samuelson, W., & Zeckhauser, R. (1988). Status quo bias in decision making. *Journal of Risk and Uncertainty*, 1(1), 7–59. <https://doi.org/10.1007/bf00055564>

- 28) Shafir, E., Diamond, P., & Tversky, A. (1997). Money Illusion. *The Quarterly Journal of Economics*, 112(2), 341–374. <http://www.jstor.org/stable/2951239>
- 29) Smyth, D.J., Montgomery, E.B., Flavin, M. (1993). Toward a Theory of Saving. In: Gapinski, J.H. (eds) *The Economics of Saving. Recent Economic Thought Series*, vol 28. Springer, Dordrecht. https://doi.org/10.1007/978-94-017-3294-9_2
- 30) Thaler, R. H. (1997). Irving Fisher: Modern Behavioral Economist. *The American Economic Review*, 87(2), 439–441. <http://www.jstor.org/stable/2950963>
- 31) Todorovic, A. Negative Interest Rates and Money Illusion. *Available at SSRN*.
- 32) Wang, J. (2021) The Origin of Behavioral Economics and its Influence on Marketers and Consumers – Michigan Journal of Economics. <https://sites.lsa.umich.edu/mje/2021/05/14/the-origin-of-behavioral-economics-and-its-influence-on-marketers-and-consumers/>

Παράρτημα: Στατιστικά Τεστ

1. Αύξουσα/Φθίνουσα Σειρά

- i. Αρνητικός τόκος: Ο φοιτητής παίρνει πίσω 480 ή 950 ευρώ από 500 ή 1000 αντίστοιχα

	Αύξουσα Σειρά	Φθίνουσα Σειρά
Ξοδεύετε τα Χρήματα	60	65
Τα αφήνετε στην τράπεζα	16	14

X-squared = 0.10331, df = 1, p-value = 0.7479

- ii. Αρνητικός τόκος: Ο φοιτητής παίρνει πίσω 490 ή 980 ευρώ από 500 ή 1000 αντίστοιχα

	Αύξουσα Σειρά	Φθίνουσα Σειρά
Ξοδεύετε τα Χρήματα	59	63
Τα αφήνετε στην τράπεζα	17	16

X-squared = 0.015712, df = 1, p-value = 0.9002

- iii. Μηδενικός τόκος: Ο φοιτητής παίρνει πίσω 500 ή 1000 ευρώ από 500 ή 1000 αντίστοιχα

	Αύξουσα Σειρά	Φθίνουσα Σειρά
Ξοδεύετε τα Χρήματα	41	49
Τα αφήνετε στην τράπεζα	35	30

X-squared = 0.73281, df = 1, p-value = 0.392

- iv. Θετικός τόκος: Ο φοιτητής παίρνει πίσω 510 ή 1020 ευρώ από 500 ή 1000 αντίστοιχα

	Αύξουσα Σειρά	Φθίνουσα Σειρά
Ξοδεύετε τα Χρήματα	26	34
Τα αφήνετε στην τράπεζα	50	45

X-squared = 0.92737, df = 1, p-value = 0.3355

- v. Θετικός τόκος: Ο φοιτητής παίρνει πίσω 530 ή 1050 ευρώ από 500 ή 1000 αντίστοιχα

	Αύξουσα Σειρά	Φθίνουσα Σειρά
Ξοδεύετε τα Χρήματα	14	21
Τα αφήνετε στην τράπεζα	62	58

X-squared = 1.0459, df = 1, p-value = 0.3065

- vi. Αρνητικός πραγματικός τόκος: Ο φοιτητής παίρνει πίσω 480 ή 950 ευρώ από 500 ή 1000 αντίστοιχα, με ετήσιο πληθωρισμό 5%

	Αύξουσα Σειρά	Φθίνουσα Σειρά
Ξοδεύετε τα Χρήματα	62	64
Τα αφήνετε στην τράπεζα	14	15

X-squared = 0, df = 1, p-value = 1

- vii. Αρνητικός πραγματικός τόκος: Ο φοιτητής παίρνει πίσω 490 ή 980 ευρώ από 500 ή 1000 αντίστοιχα, με ετήσιο πληθωρισμό 5%

	Αύξουσα Σειρά	Φθίνουσα Σειρά
Ξοδεύετε τα Χρήματα	61	61
Τα αφήνετε στην τράπεζα	15	18

X-squared = 0.071371, df = 1, p-value = 0.7894

- viii. Αρνητικός πραγματικός τόκος: Ο φοιτητής παίρνει πίσω 500 ή 1000 ευρώ από 500 ή 1000 αντίστοιχα, με ετήσιο πληθωρισμό 5%

	Αύξουσα Σειρά	Φθίνουσα Σειρά
Ξοδεύετε τα Χρήματα	53	55
Τα αφήνετε στην τράπεζα	23	24

X-squared = 0, df = 1, p-value = 1

- ix. Οριακά αρνητικός/Πολύ μικρός πραγματικός τόκος: Ο φοιτητής παίρνει πίσω 510 ή 1020 ευρώ από 500 ή 1000 αντίστοιχα, με ετήσιο πληθωρισμό 5%

	Αύξουσα Σειρά	Φθίνουσα Σειρά
Ξοδεύετε τα Χρήματα	36	45
Τα αφήνετε στην τράπεζα	46	34

X-squared = 2.2475, df = 1, p-value = 0.1338

- x. Θετικός/ Μηδενικός πραγματικός τόκος: Ο φοιτητής παίρνει πίσω 530 ή 1050 ευρώ από 500 ή 1000 αντίστοιχα, με ετήσιο πληθωρισμό 5%

	Αύξουσα Σειρά	Φθίνουσα Σειρά
Ξοδεύετε τα Χρήματα	22	36
Τα αφήνετε στην τράπεζα	54	43

X-squared = 3.8881, df = 1, p-value = 0.04863

2. Μικρότερο ή Μεγαλύτερο Ποσό

- i. Αρνητικός τόκος: Ο φοιτητής παίρνει πίσω 480 ή 950 ευρώ από 500 ή 1000 αντίστοιχα

	500€	1000€
Ξοδεύετε τα Χρήματα	87	36
Τα αφήνετε στην τράπεζα	22	9

X-squared = 0, df = 1, p-value = 1

- ii. Αρνητικός τόκος: Ο φοιτητής παίρνει πίσω 490 ή 980 ευρώ από 500 ή 1000 αντίστοιχα

	500€	1000€
Ξοδεύετε τα Χρήματα	85	35
Τα αφήνετε στην τράπεζα	24	9

X-squared = 4.9923e-30, df = 1, p-value = 1

- iii. Ουδέτερος τόκος: Ο φοιτητής παίρνει πίσω 500 ή 1000 ευρώ από 500 ή 1000 αντίστοιχα

	500€	1000€
Ξοδεύετε τα Χρήματα	64	26
Τα αφήνετε στην τράπεζα	44	19

X-squared = 0, df = 1, p-value = 1

- iv. Θετικός τόκος: Ο φοιτητής παίρνει πίσω 510 ή 1020 ευρώ από 500 ή 1000 αντίστοιχα

	500€	1000€
Ξοδεύετε τα Χρήματα	43	18
Τα αφήνετε στην τράπεζα	66	27

X-squared = 0, df = 1, p-value = 1

- v. Θετικός τόκος: Ο φοιτητής παίρνει πίσω 530 ή 1050 ευρώ από 500 ή 1000 αντίστοιχα

	500€	1000€
Ξοδεύετε τα Χρήματα	25	15
Τα αφήνετε στην τράπεζα	84	31

X-squared = 1.116, df = 1, p-value = 0.2908

- vi. Αρνητικός πραγματικός τόκος: Ο φοιτητής παίρνει πίσω 480 ή 950 ευρώ από 500 ή 1000 αντίστοιχα, με ετήσιο πληθωρισμό 5%

	500€	1000€
Ξοδεύετε τα Χρήματα	88	37
Τα αφήνετε στην τράπεζα	20	8

X-squared = 0, df = 1, p-value = 1

- vii. Αρνητικός πραγματικός τόκος: Ο φοιτητής παίρνει πίσω 490 ή 980 ευρώ από 500 ή 1000 αντίστοιχα, με ετήσιο πληθωρισμό 5%

	500€	1000€
Ξοδεύετε τα Χρήματα	84	37
Τα αφήνετε στην τράπεζα	24	8

X-squared = 0.15822, df = 1, p-value = 0.6908

- viii. Αρνητικός πραγματικός τόκος: Ο φοιτητής παίρνει πίσω 500 ή 1000 ευρώ από 500 ή 1000 αντίστοιχα, με ετήσιο πληθωρισμό 5%

	500€	1000€
Ξοδεύετε τα Χρήματα	77	30
Τα αφήνετε στην τράπεζα	30	15

X-squared = 0.21007, df = 1, p-value = 0.6467

- ix. Οριακά αρνητικός/Πολύ μικρός πραγματικός τόκος: Ο φοιτητής παίρνει πίσω 510 ή 1020 ευρώ από 500 ή 1000 αντίστοιχα, με ετήσιο πληθωρισμό 5%

	500€	1000€
Ξοδεύετε τα Χρήματα	53	22
Τα αφήνετε στην τράπεζα	55	23

X-squared = 4.6765e-31, df = 1, p-value = 1

- χ. Θετικός/ Μηδενικός πραγματικός τόκος: Ο φοιτητής παίρνει πίσω 530 ή 1050 ευρώ από 500 ή 1000 αντίστοιχα, με ετήσιο πληθωρισμό 5%

	500€	1000€
Ξοδεύετε τα Χρήματα	37	21
Τα αφήνετε στην τράπεζα	71	25

X-squared = 1.3312, df = 1, p-value = 0.2486

3. Χρονικός Ορίζοντας 3 Μηνών/1 Χρόνου

- i. Αρνητικός τόκος: Ο φοιτητής παίρνει πίσω 480 ή 950 ευρώ από 500 ή 1000 αντίστοιχα

	3 μήνες	1 χρόνος
Ξοδεύετε τα Χρήματα	49	66
Τα αφήνετε στην τράπεζα	13	15

X-squared = 0.023454, df = 1, p-value = 0.8783

- ii. Αρνητικός τόκος: Ο φοιτητής παίρνει πίσω 490 ή 980 ευρώ από 500 ή 1000 αντίστοιχα

	3 μήνες	1 χρόνος
Ξοδεύετε τα Χρήματα	45	66
Τα αφήνετε στην τράπεζα	16	15

X-squared = 0.80262, df = 1, p-value = 0.3703

- iii. Ουδέτερος τόκος: Ο φοιτητής παίρνει πίσω 500 ή 1000 ευρώ από 500 ή 1000 αντίστοιχα

	3 μήνες	1 χρόνος
Ξοδεύετε τα Χρήματα	35	45
Τα αφήνετε στην τράπεζα	27	35

X-squared = 4.6626e-31, df = 1, p-value = 1

- iv. Θετικός τόκος: Ο φοιτητής παίρνει πίσω 510 ή 1020 ευρώ από 500 ή 1000 αντίστοιχα

	3 μήνες	1 χρόνος
Ξοδεύετε τα Χρήματα	22	32
Τα αφήνετε στην τράπεζα	40	49

X-squared = 0.1009, df = 1, p-value = 0.7508

- v. Θετικός τόκος: Ο φοιτητής παίρνει πίσω 530 ή 1050 ευρώ από 500 ή 1000 αντίστοιχα

	3 μήνες	1 χρόνος
Ξοδεύετε τα Χρήματα	13	18
Τα αφήνετε στην τράπεζα	49	63

X-squared = 0, df = 1, p-value = 1

- vi. Αρνητικός πραγματικός τόκος: Ο φοιτητής παίρνει πίσω 480 ή 950 ευρώ από 500 ή 1000 αντίστοιχα, με ετήσιο πληθωρισμό 5%

	3 μήνες	1 χρόνος
Ξοδεύετε τα Χρήματα	48	68
Τα αφήνετε στην τράπεζα	13	12

X-squared = 0.56199, df = 1, p-value = 0.4535

- vii. Αρνητικός πραγματικός τόκος: Ο φοιτητής παίρνει πίσω 490 ή 980 ευρώ από 500 ή 1000 αντίστοιχα, με ετήσιο πληθωρισμό 5%

	500€	1000€
Ξοδεύετε τα Χρήματα	48	64
Τα αφήνετε στην τράπεζα	13	16

X-squared = 0, df = 1, p-value = 1

- viii. Αρνητικός πραγματικός τόκος: Ο φοιτητής παίρνει πίσω 500 ή 1000 ευρώ από 500 ή 1000 αντίστοιχα, με ετήσιο πληθωρισμό 5%

	3 μήνες	1 χρόνος
Ξοδεύετε τα Χρήματα	40	56
Τα αφήνετε στην τράπεζα	21	23

X-squared = 0.23794, df = 1, p-value = 0.6257

- ix. Οριακά αρνητικός/Πολύ μικρός πραγματικός τόκος: Ο φοιτητής παίρνει πίσω 510 ή 1020 ευρώ από 500 ή 1000 αντίστοιχα, με ετήσιο πληθωρισμό 5%

	3 μήνες	1 χρόνος
Ξοδεύετε τα Χρήματα	22	45
Τα αφήνετε στην τράπεζα	39	35

X-squared = 4.8737, df = 1, p-value = 0.02727

- χ. Θετικός/ Μηδενικός πραγματικός τόκος: Ο φοιτητής παίρνει πίσω 530 ή 1050 ευρώ από 500 ή 1000 αντίστοιχα, με ετήσιο πληθωρισμό 5%

	3 μήνες	1 χρόνος
Ξοδεύετε τα Χρήματα	21	30
Τα αφήνετε στην τράπεζα	41	50

X-squared = 0.073291, df = 1, p-value = 0.7866

4. Τακτικοί και Μη τακτικοί Αποταμιευτές

Διαφορά στις απαντήσεις Τακτικών και Μη τακτικών αποταμιευτών στις ερωτήσεις που αφορούσαν αρνητικά τοκισμένα ποσά, σε ονομαστικούς και πραγματικούς όρους (συνολικά)

	Τακτικοί Αποταμιευτές	Μη Τακτικοί Αποταμιευτές
Ξοδεύετε τα Χρήματα	380	237
Τα αφήνετε στην τράπεζα	132	53

X-squared = 5.4614, df = 1, p-value = 0.01944

5. Στόχος πρόληψης

Τακτικοί και μη τακτικοί αποταμιευτές, ανάλογα με την απάντησή τους στη δήλωση «Αποταμιεύω για λόγους ασφαλείας»

	Αποταμιεύω τακτικά	Δεν αποταμιεύω τακτικά
Διαφωνώ	12	18
Συμφωνώ	86	39

X-squared = 7.4365, df = 1, p-value = 0.006391